

การเจรจาพหามเพื่อขอแก้ไขสนธิสัญญา ค.ศ. 1862

ปัญหาคนในบังคับ

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ชาวยุโรปได้เข้ามาค้าขายติดต่อกันเป็นจำนวนมากและเป็นที่ยอมรับกันว่าไทยได้เคยเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้แก่เฉพาะเจ้าหน้าที่บริบทของฮอลันดาและฝรั่งเศส ตามลำดับในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กล่าวคือ ถาตุกจางของบริษัทของสองประเทศดังกล่าวทำความผิดร้ายแรง ให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยส่งตัวผู้กระทำผิดให้เจ้าหน้าที่ของฝรั่งเศสและฮอลันดาพิจารณาโทษตามตัวบทกฎหมายของประเทศนั้น ๆ อย่างไรก็ตามก็ได้ให้อำนาจนี้กับฮอลันดาและฝรั่งเศสโดยเฉพาะและจำกัดอยู่ในวงแคบ ซึ่งคงอยู่เฉพาะรัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเท่านั้น เมื่อสิ้นรัชกาลนี้แล้วสิทธิสภาพนอกอาณาเขตก็ได้สิ้นสุดตามไปด้วย เนื่องจากประมุของค์ใหม่คือพระเจ้าเพทราชาไม่โปรดชาวตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกรงว่าฝรั่งเศสจะมีแผนการร้ายที่จะครอบครองกรุงศรีอยุธยา

สิทธิสภาพนอกอาณาเขตถูกรื้อฟื้นขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งในสมัยรัตนโกสินทร์ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้ชื้อว่าเป็นสมัยแห่งการทำสนธิสัญญากับนานาประเทศ สนธิสัญญาบาวริง ค.ศ. 1855 เป็นสนธิสัญญานับแรกที่ใคร่ระบุไว้ว่าถาคนในบังคับอังกฤษทำผิดต้องขึ้นศาลกงสุล ซึ่งแสดงให้เห็นว่าไทยได้เสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต และสนธิสัญญาฉบับนี้ได้มีผลผูกพันต่อการทำสัญญาระหว่างไทยกับนานาประเทศต่อมา ซึ่งได้ทวีความซับซ้อนขึ้นตามความผันแปรของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

สนธิสัญญาระหว่างไทยกับรัฐปรัสเซีย ค.ศ. 1862 มาตรา 10 ได้ระบุไว้ว่า ถาคนในบังคับเยอรมันทำผิด กงสุลเยอรมันจะคงทำโทษตามกฎหมายของเยอรมัน ถาคนในบังคับไทยเป็นฝ่ายผิดต้องขึ้นศาลไทย มาตรา 10 นี้ได้ระบุไว้ชัดเจนว่าไทยได้เสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้กับเยอรมนี ยิ่งไปกว่านั้น ในสัญญา ค.ศ. 1884 ซึ่งได้ตกลงกันด้วยเรื่องสุราได้ระบุไว้ในมาตรา 7 ว่า คนในบังคับเยอรมันนั้นหมายถึงคนทั้งปวงที่อยู่ภายใต้กฎหมายของเยอรมนี

และที่อยู่ภายใต้อำนาจของกงสุลเยอรมัน ตามความในมาตราดังกล่าวจะพบว่าคนใน
 มังคัมเบอร์มันไม่ได้ขยายขอบเขตไปถึงชาวเอเชียแต่อย่างใด ซึ่งผิดกับคนในมังคัมเบอร์
 อังกฤษหรือฝรั่งเศสซึ่งได้ขยายไปป้องกันคนพื้นเมืองของอาณานิคมด้วย ซึ่งมีปัญหานี้ทำให้
 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษและฝรั่งเศสเสื่อมโทรมลงอย่างเห็นได้ชัด เพราะ
 ได้ก่อให้เกิดปัญหาทางการเมืองและเศรษฐกิจให้กับไทยอย่างใหญ่หลวง

ข้อที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งคือ การที่เยอรมนีออกแสวงหาอาณานิคมล่าหลัง
 ประเทศมหาอำนาจอื่น ๆ เช่น ฝรั่งเศส อังกฤษ และฮอลันดา เป็นการจำกัดการขยาย
 การปกครองคนในมังคัมเบอร์มันไปในตัว เพราะภูมิภาคส่วนใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตก
 เป็นอาณานิคมของมหาอำนาจดังกล่าวไปจนเกือบหมด

ไม่ปรากฏหลักฐานใดที่ว่าคนในมังคัมเบอร์มันเป็นตัวก่อให้เกิดปัญหาทางการเมือง
 ระหว่างไทยกับเยอรมนี นอกจากคดีเอกเก็ค (EKKERT AFFAIR) ซึ่งถ้าตีความตาม
 สนธิสัญญาในมาตรา 10 แล้ว เรื่องนี้ไม่ควรจะคลี่คลายขยายตัวเป็นเรื่องทางการเมือง
 แต่เป็นที่ปรากฏอยู่เสมอว่า มหาอำนาจยอมไม่รื้อชาติจะคุกคามประเทศที่ด้อยกว่าในทุก
 วิถีทาง

คดีเอกเก็ค (EKKERT AFFAIR)

นายออกโต เอกเก็ค (OTTO EKKERT) เป็นคนในมังคัมเบอร์มัน เป็นผู้แทน
 ของบริษัทวินด์เซอร์ (WINDSOR) ได้ไปชُرอยู่ที่จังหวัดฉะเชิงเทราเป็นประจำ ทั้งยังเป็น
 ผู้จัดการโรงสีของพระยาสมุท ซึ่งบริษัทวินด์เซอร์ได้เช่าไว้ ซึ่งพอจะสรุปได้ว่า นาย
 เอกเก็คเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักดีของบุคคลในเมืองนั้น ในวันที่ 29 ตุลาคม ค.ศ.
 1899 นายเอกเก็ค ได้ไปฉะเชิงเทรา ได้ใช้เวลาว่างไปยิงนกปากซ่อมและถูกจับกุม
 โดยไม่รู้เนื้อรู้ตัว ได้ความว่านายเอกเก็ค ได้ยิงปืนถูกหญิงคนหนึ่งได้รับบาดเจ็บ อย่าง
 ไรก็ดีนายเอกเก็ค รับผิดชอบค่าทำขวัญ โดยที่หญิงที่ได้รับบาดเจ็บจะไม่เอาความแต่
 อย่างใด แต่นายเอกเก็ค ยังคงถูกคุมขังอยู่ เพราะฉะนั้นเรื่องนี้จึงถูกนำมาพิจารณาอย่าง
 เร่งด่วน ในชั้นแรก รัชกาลที่ 5 ได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาโปรดเกล้าฯ ทูลเกล้าฯ ถวาย
 ประการนำความนี้ปรึกษา กับ แฮร์ ฟอน ซัลเดิร์น (Herr von Saldern) ราชทูตเยอรมัน

เพื่อให้สืบสวนเรื่องนี้พร้อม ๆ กัน แต่ทางสถานทูตเยอรมันปฏิเสธ ในขณะที่ไทยกำลังมีปัญหาอยู่กับเยอรมันนั้น ทางสถานทูตฝรั่งเศสได้ประท้วงว่า ทหารโคเข้าไปจับกุม นาย แอ็กเกิด ในเขตโรงสีของบาทหลวงสมิซ ซึ่งเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส ในเรื่องนี้พระราชกระแสดว่า "ฝรั่งเศสนั้นเห็นจะเป็นผู้เข้าค้ำพลอย"¹ เพื่อให้เรื่องนี้คลายความตึงเครียด กระทรวงมหาดไทยได้มีหนังสือเรียกตัวพระวิเศษฤาไชยบุวาราชการเมืองเขากองเทพ เพื่อไต่สวนข้อเท็จจริง และในขณะเดียวกันได้มีคำสั่งให้ปล่อยตัว นาย แอ็กเกิด ทันที²

ราชทูตเยอรมันสงวนสิทธิไม่ยอมสอบสวนความผิดของกรมการเมืองฉะเชิงเทรา กับ นาย แอ็กเกิด พร้อมกัน แต่ได้มีข้อเสนออารัฐบาลไทยจะต้องถอดพระยาวิเศษฤาไชยออกจากตำแหน่ง และสงวนไว้ซึ่งสิทธิที่จะขอค่าทำขวัญ³ ที่เป็นเช่นนี้เพราะราชทูตเยอรมันเห็นว่าถ้ามีการไต่สวนพร้อมกันแล้ว ผลดีจะตกอยู่แก่ฝ่ายไทยซึ่งรัฐบาลเยอรมันไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง พร้อมกันนั้นได้อ้างถึงมาตรา 9 ของสนธิสัญญา ค.ศ. 1862 ว่าไม่มีความจำเป็นแต่ประการใดที่จะต้องมีการไต่สวนพร้อมกัน เพราะเรื่องนี้มิใช่เป็นการฟ้องร้องแต่ประการใด หากแต่เป็นความผิดทางกฎหมายของเจ้าพนักงานชั้นสูงของรัฐบาลไทยฝ่ายเดียวเท่านั้น เพราะตามความเป็นจริงแล้ว นาย แอ็กเกิด ได้ยอมรับว่าได้ยิงปืนถูกหญิงคนหนึ่งบาดเจ็บเล็กน้อยโดยไม่ตั้งใจ แต่ตัว นาย แอ็กเกิด กลับถูกจับกุมขังถึง 2 คืน ทำให้สูญเสียอิสรภาพและ

¹ หจข., ต.5.1/2 พระราชกระแสดังกรมหลวงเทววงษ์โรประการ, วันที่ 24 พฤศจิกายน ร.ศ. 118 ที่ 328

² หจข., ต.5.1/2 คำแปลที่ 58/8797 กรมหลวงเทววงษ์โรประการ ถึง แฮร์ฟอน ซัลเคิร์น วันที่ 19 พฤศจิกายน ร.ศ. 118

³ หจข., ต.5.1/2 สำเนาที่ 366/8538 พระยาพิพัฒน์โกษาถึงพระยาตรีศนเทพราชปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทย วันที่ 9 พฤศจิกายน ร.ศ. 118

ข้อเสีย ภัยเหตุนั้น แอร์ ฟอน ชัลเคิร์น จึงได้พยายามทุกวิถีทางที่จะจัดการเรื่องนี้ไว้ให้เห็นว่าเป็นเรื่องละเอียดอ่อน¹ ให้เร็วที่สุดและรัดกุมที่สุด โดยที่ทางสถานทูตเยอรมันจะคงให้คำตอบใด ๆ แก่รัฐบาลไทย จนกว่าจะได้นำเรื่องนี้ปรึกษากับเจ้าพระยาอภัยราชา² (Rolin Jacquemyns) ซึ่งจะเดินทางกลับจากยุโรปภายในไม่กี่วัน เมื่อเป็นเช่นนี้ กระทรวงมหาดไทยจึงเห็นว่าเรื่องคลี่คลายขยายตัวไปเกินอำนาจและหน้าที่ จึงโอนเรื่องนี้ให้ศาลต่างประเทศรับช่วงต่อไปเพื่อความเหมาะสม

รัฐบาลไทยได้พิจารณาแล้วเห็นว่าพระยาวิเศษฤาไชยไคกระทำกริยาใด ๆ ลงไปนั้น เพื่อรักษาความยุติธรรม แต่เป็นการขัดต่อสัญญาและทางพระราชไมตรี เพื่อเป็นการรักษาสัมพันธไมตรีอันดีกับประเทศเยอรมัน รัฐบาลไทยจึงได้ปฏิบัติตามคำขอร้องของรัฐบาลเยอรมันที่ขอให้ถอดพระยาวิเศษฤาไชยออกจากตำแหน่งหน้าที่และตอลงประกาศในราชกิจจานุเบกษา³ เพื่อเป็นการยืนยันว่าเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยได้กระทำตามคำขอร้องโดยไม่มีบิดพลิ้ว อันที่จริงรัฐบาลเยอรมันร้องขอรัฐบาลไทยมากเกินไป จึงดูเหมือนว่าความยุติธรรมก่อให้เกิดความอยุติธรรมต่อเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยเป็นอย่างยิ่ง เมื่ออ้างสนธิสัญญาขึ้นมา ทำให้รัฐบาลไทยตระหนักถึงความบกพร่องของสนธิสัญญาบางมาตราที่ควรจะมีการเจรจาเพื่อแก้ไขในอนาคต

¹ PKD...II, "Document no.117 : Dispatch from A.D. Kalmikov to M.N. Muravev about the tension in German-Siamese relation, no.3 Bangkok, 14 April (27) 1900", p.233

² หจข., ต.5.1/2 ที่ 360/9482 กรมหลวงเทเวศน์ไชยโรประการ ทูลพระเจ้าอนองยาเชอกรมหมื่นสมมตอมรพันธ์ วันที่ 6 ธันวาคม ร.ศ.118

³ หจข., ต.5.1/2 คัดจากราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 16 แผ่นที่ 39 หน้า 560 วันที่ 24 ตุลาคม ร.ศ.118

ส่วนเรื่องเงินค่าทำขวัญนั้น รัฐบาลเยอรมันเรียกทรงเป็นจำนวนเงินถึง 32,000 บาท เพื่อลดเด็กคดีและการฟ้องร้องของ นาย แอกเกิด เป็นการเรียกเงินค่าทำขวัญที่สูงมาก รัฐบาลไทยเกรงว่าการเรียกเงินทำขวัญจะเพิ่มสูงขึ้นอย่างไม่มีเหตุผล จึงหาทางออกโดยหาคนกลางตัดสินคดีนี้ บุคคลที่รัฐบาลไทยเห็นสมควรว่าจะเป็นคนกลางตัดสินเรื่องนี้ได้คือ นาย อินากากิ (Inagaki) ราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทย นายอินากากิไม่รอช้าที่นำความประสงค์ของรัฐบาลไทยปรึกษาต่อ ไวเคานต์ เออากิ (Viscount Aoki) รัฐมนตรีว่าการต่างประเทศญี่ปุ่น พร้อมทั้งขออนุญาตเป็นคนกลางในเรื่องนี้ รัฐมนตรีว่าการต่างประเทศญี่ปุ่น ได้มีโทรเลขถึงนายอินากากิ ห้ามมิให้เขาไปยุ่งเกี่ยวในกิจการดังกล่าวแต่อย่างใด แต่นายอินากากิกลับเข้าใจว่าการสั่งห้ามดังกล่าวเป็นเพราะ ไวเคานต์เออากิ เข้าใจผิดคิดว่าตนจะเข้าไปพัวพันในเรื่องนี้ จึงได้มีโทรเลขอธิบายอย่างละเอียดว่าตนไม่ได้เข้าไปพัวพัน เพียงแต่จะเป็นคนกลางเท่านั้น หวังว่ารัฐมนตรีว่าการต่างประเทศญี่ปุ่นคงจะอนุญาต อย่างไรก็ตาม โทรเลขครั้งสุดท้ายได้ปฏิเสธอย่างเด็ดขาด ไม่ให้นายอินากากิเข้ายุ่งเกี่ยวในเรื่องนี้อย่างสิ้นเชิง² การปฏิเสธดังกล่าวทำให้รัฐบาลไทยเข้าใจว่าควรจะหาทางอื่นที่จะให้ญี่ปุ่นยื่นมือเข้ามาเกี่ยวข้องในเรื่องนี้ โดยการตกลงกันระหว่างรัฐบาลไทยและรัฐบาลเยอรมันว่าจะให้ญี่ปุ่นเข้ามามีส่วนตัดสินในเรื่องเงินทำขวัญ รัฐบาลญี่ปุ่นอาจจะยอมรับให้นายอินากากิเป็นคนกลางตัดสินได้ อันที่จริงรัฐบาลญี่ปุ่นไม่ได้มีผลประโยชน์แต่อย่างใดจากการเข้าร่วมมือครั้งนี้ นอกจากจะทำให้รัฐบาลไทยพอใจเท่านั้น แต่ในขณะเดียวกันก็จะทำให้เกิดความขุ่นเคืองระหว่างรัฐบาลเยอรมันกับรัฐบาลญี่ปุ่น แน่นอนที่สุดคือญี่ปุ่นยอมหลีกเลี่ยงการบาดหมางกับมหาอำนาจมากกว่าที่จะต้องการทำความพอใจให้กับรัฐบาลไทย รัชกาลที่ 5 ยังทรงมีความเห็นว่า แมว่า

¹ หจข., ต.5.1/2 Copy. Tel. Mr. Inagaki to Viscount Aoki, January 29, 1900

² หจข., ต.5.1/2 Tel. Viscount Aoki to Mr. Inagaki, no date

รัฐบาลไทยจะขอรองโดยตรงไปยังญี่ปุ่นก็จะถูกปฏิเสธ "เพราะเขาคังใจจะไม่เอามือเข้าทัพ"¹
 หลังจากที่ไม่สามารถหาคนกลางตัดสินเรื่องจำนวนเงินค่าทำขวัญได้แล้ว รัฐบาลไทย
 มีที่ท้าวจะไม่ยอมจ่ายเงินจำนวนสูงถึง 32,000 บาท อย่างเด็ดขาด การเจรจาที่ดำเนิน
 มาเป็นเวลาหลายเดือนนั้น รัฐบาลเยอรมันมิได้รับความพอใจแต่อย่างใด ในที่สุดรัฐบาล
 เยอรมันจึงพิจารณาว่าคดีแอกเก็ค ควรยุติโดยวิธีการที่รัฐบาลไทยจะจ่ายค่าทำขวัญให้เป็นเงิน
 20,000 บาท² ทางฝ่ายไทยเห็นด้วยกับความต้องการของรัฐบาลเยอรมันเพื่อเป็นการเสริม
 สร้างไมตรี แต่การที่ไทยยอมจ่ายเงินค่าทำขวัญนี้ เพราะเห็นว่า นาย... แอกเก็คได้รับบาดเจ็บ
 แค่นี้เพราะพนักงานฝ่ายไทยไม่มีสิทธิที่จะจับกุมชาวต่างประเทศ ส่วนรัชกาลที่ 5
 ทรงมีความเห็นว่าควรจ่ายค่าทำขวัญให้ เพื่อจะโดยยุติเรื่องนี้โดยปราศจากความบาดหมางใจ
 จากทั้งสองฝ่าย และอีกประการหนึ่งมีข่าวว่าเจาชายเฮนรีแห่งปรัสเซีย พระอนุชาของจักรพรรดิ
 วิลเลียมที่ 2 จะเสด็จเยือนประเทศไทย จึงสมควรที่จะยุติเรื่องนี้ให้เร็วที่สุด เพื่อเป็นการ
 เชื่อมสัมพันธ์ไมตรี³

แม้ว่าผลการเจรจากรังนี้จะลุล่วงไปโดยดีก็ตาม แต่เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้ความสัมพันธ์
 ระหว่างไทยกับเยอรมนีตึงเครียดอย่างเห็นได้ชัด เป็นผลทำให้รัฐบาลเยอรมันยับยั้งการเดิน

¹ หจข., ท.5.1/2 พระราชกระแสถึงกรมหลวงเทววงษ์โรประการที่ 117/1323
 วันที่ 31 มกราคม ร.ศ.118

² หจข., ท.5.1/2 Herr von Saldern to Prince Devawongse,
 May 9, 1900. copy no.6/1289

³ หจข., ท.5.1/2 ที่ 96/1158 พระราชกระแสถึงกรมหลวงเทววงษ์โรประการ
 วันที่ 20 ธันวาคม ร.ศ.118

ทางมาเยี่ยมเยียนกรุงเทพของเจ้าชายเฮนรี (Prince Henry) อย่างไม่มีกำหนด¹ ซึ่งทำให้
รัชกาลที่ 5 ทรงผิดหวังอย่างมาก พระองค์ได้มีพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ถึงเจ้าชายเฮนรี
พร้อมกับความหวังว่า รัฐบาลไทยคงจะได้มีโอกาสต้อนรับเจ้าชายพระองค์นี้²

เยอรมนีจะปกครองคนในบังคับกรีกและคนในบังคับสวิส

สนธิสัญญา ค.ศ. 1884 มาตรา 7 ระหว่างไทยกับเยอรมนีได้ระบุไว้ว่า คนในบังคับ
เยอรมนีคือคนทั้งปวงที่อยู่ในบังคับกฎหมายของเยอรมนี เนื่องจากเยอรมนีไม่มีอาณานิคมใน
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เหมือนกับอังกฤษและฝรั่งเศส จึงเป็นการขจัดปัญหาที่ยากที่จะเกิด
ขึ้นเกี่ยวกับคนในบังคับที่เป็นชาวเอเชียระหว่างรัฐบาลไทยและเยอรมนีไปได้อย่างมากมาย
อย่างไรก็ดีในตอนต้นศตวรรษที่ 20 ได้เกิดปัญหาการขยายอำนาจการคุ้มครองชนชาติอื่นระหว่าง
ไทยกับเยอรมนี ซึ่งเรื่องนี้ดูเหมือนว่าเป็นนโยบายของเยอรมนีที่ต้องการขยายอำนาจทางการ
เมืองและในขณะเดียวกันได้พยายามหาอำนาจอื่นในไทย

ปลายศตวรรษที่ 19 และต้นศตวรรษที่ 20 เป็นต้นไป เยอรมนีได้เข้ามามีบทบาท
ในการเมืองโลกอย่างเด่นชัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแอฟริกา เยอรมนีได้เข้าไปแสวงหา
อาณานิคม ซึ่งได้เป็นชนวนก่อให้เกิดความบาดหมางกับอังกฤษและฝรั่งเศสซึ่งมีอาณานิคมอยู่
ก่อนแล้ว สองมหาอำนาจดังกล่าวเกรงว่าการขยายเขตอิทธิพลของเยอรมนีจะกระทบกระเทือน
ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของคนในเขตนั้น ๆ ยิ่งไปกว่านั้น จักรพรรดิวิลเลียมที่ 2 ได้
ดำเนินนโยบายต่างประเทศที่ใดแสดงเจตนาอย่างเด่นชัดว่าต้องการหาทายอำนาจของอังกฤษ
และฝรั่งเศสในทุกรัฐของโลก ในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1898 จักรพรรดิวิลเลียมที่ 2 ได้

¹F.O. 69/495 Confidential G. Greville to Marquis of
Salisbury February 2, 1899. no.6

²พจน., ต.7/53 Letter. His Majesty the King of Siam to H.R.H.
Prince Henry of Prussia, February 21, 1899

เสด็จเยี่ยมเยือนประเทศตุรกีเป็นครั้งที่ 2 เพื่อเป็นการสร้างสัมพันธภาพให้ราบรื่นยิ่งขึ้น พระองค์ทรงประกาศว่าชาวมุสลิม 300 ล้านคน นับพระองค์เป็นเพื่อนได้ การเยี่ยมเยือนครั้งนี้เป็นที่ประทับใจของประมุขแห่งประเทศตุรกีเป็นอันมาก ยิ่งไปกว่านั้น การที่เยอรมนีไม่เคยชมเชงริงแกตุรกีเหมือนกับอังกฤษหรือฝรั่งเศส² เป็นผลให้การเจรจาทางบริษัทเยอรมันกับตุรกีเพื่อสร้างทางรถไฟสายเบอร์ลินแบกแดด (Berlin-Baghdad Railway) ได้ตกลงอย่างเป็นทางการ อันที่จริงบริษัทเยอรมันได้เริ่มลงมือสร้างทางรถไฟสายนี้ตั้งแต่ ค.ศ. 1893 ซึ่งรัฐบาลเยอรมันอ้างว่าเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเท่านั้น การที่เยอรมนีได้สัมปทานสร้างทางรถไฟสายแบกแดด ทำให้อังกฤษหวงวิตกว่าเส้นทางสายนี้จะทำลายผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของตนในตะวันออกไกล จึงดูเหมือนว่าความสำเร็จของรัฐบาลเยอรมันในนโยบายต่างประเทศนี้ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างเยอรมนีกับอังกฤษและฝรั่งเศสเป็นไปในทางลบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับฝรั่งเศสในวิกฤตการณ์มออคโค ค.ศ. 1905 ซึ่งแสดงให้เห็นถึงชัยชนะทางการเมืองของเยอรมนี³

ความสัมพันธ์อันดีระหว่างเยอรมนีกับตุรกีได้คลี่คลายขยายตัวจากการได้รับสัมปทานสร้างทางรถไฟในตุรกีไปสู่การมอบอำนาจให้รัฐบาลเยอรมันดูแลคนในบังคับตุรกีในประเทศจีนและไทยตามลำดับ⁴ อันที่จริงการที่รัฐบาลตุรกีมอบอำนาจให้รัฐบาลใดรัฐบาลหนึ่งที่เป็นพันธมิตรดูแลรักษานโยบายของตนในบังคับตุรกี เพราะไม่มีผู้แทนประจำอยู่ในประเทศใดประเทศ

¹ A.J.P. Taylor, The Struggle for Mastery in Europe 1848 - 1918, (London : Oxford University Press, 1971), p.383

² Loc.cit.

³ Ibid., p.431

⁴ หจข., ร.5 ค.28/38 กรมหลวงเทเวศน์วัชรโรประการ กราบทูล รัชกาลที่ 5 วันที่ 2 พฤศจิกายน ร.ศ.127

หนึ่งนั้นมิใช่ของแปลก และไม่ใค้อีกให้เกิดปัญหาแต่อย่างใด แต่ในกรณีนี้เยอรมนีต้องการขยายอำนาจปกครองคนในบังคับตราบนั้นเป็นปัญหาทางการเมืองที่รัฐบาลไทยต้องเผชิญ และพยายามขจัดปัญหาด้วยความประนีประนอมและเชิงกราวตามความเหมาะสม

เยอรมนีจะปกครองคนในบังคับตราบ

วันที่ 9 พฤศจิกายน ค.ศ. 1905 รัฐบาลเยอรมันได้มีคำสั่งให้ แฮร์ ฟอน พรอลลิอุส (Herr von Prollius) ราชทูตเยอรมันประจำประเทศไทยทำหน้าที่รักษาดลประโยชน์และดูแลคนในบังคับตราบในเมืองไทย ทันทีที่ได้รับคำสั่ง อัครราชทูตเยอรมันได้มีจดหมายถึงกรมหลวงเทววงษ์โรประการ เพื่อชี้แจงคำสั่งของรัฐบาลเยอรมันให้รัฐบาลไทยทราบ ในชั้นแรกรัฐบาลไทยรู้สึกวิตกกังวลต่อท่าทีของเยอรมนี โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาที่ว่าด้วยการปกครองคนในบังคับตราบของรัฐบาลเยอรมันจะตีความไปถึงขั้นใด เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศเกรงว่าการที่เยอรมนีขอปกครองคนในบังคับตราบนั้น อาจก้าวไปถึงขั้นที่ดึงคนในบังคับตราบจากศาลไทยให้มาขึ้นศาลกงสุลของเยอรมนี อันที่จริงในทางทฤษฎีแล้วย่อมเป็นไปได้ที่เยอรมนีจะสามารถขยายขอบเขตดังกล่าว ทั้งนี้เพราะว่าสิทธิสภาพนอกอาณาเขตจะมีขึ้นได้ก็ต่อเมื่อได้มีสนธิสัญญาระหว่างไทยกับตราบ แต่เนื่องจากไม่มีสนธิสัญญาระหว่างไทยกับตราบ ผลก็คือคนในบังคับตราบต้องตกอยู่ใต้อำนาจของศาลไทย ยิ่งไปกว่านั้น ไม่มีข้อตกลงใด ๆ ระหว่างไทยกับตราบที่จะให้อำนาจและสิทธิแก่เยอรมันในหน้าที่ดังกล่าว สำหรับเมืองไทยฝรั่งเศสได้ทำหน้าที่ดูแลคนในบังคับตราบอยู่ก่อนแล้ว เพราะฉะนั้นจึงเป็นปัญหาที่รัฐบาลไทยต้องเจรจากับฝรั่งเศสและเยอรมนีเพื่อหลีกเลี่ยงข้อขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

การที่เยอรมนีจะขยายขอบเขตคุ้มครองคนในบังคับตราบนั้น เป็นปัญหาทางการเมืองที่รัฐบาลไทยจะต้องรับผิดชอบดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อป้องกันผลกระทบกระเทือนซึ่งกันและกัน กรมหลวงเทววงษ์โรประการได้นำปัญหานี้ปรึกษาหารือกับสโตรเบด (Edward Strobel) ซึ่งเป็นที่ปรึกษาทั่วไป พร้อมกันนี้ได้มอบให้สโตรเบดดำเนินการเจรจากับอัครราชทูตเยอรมันต่อไป สโตรเบดได้มีจดหมายถึง แฮร์ ฟอน พรอลลิอุส เพื่อซักถามข้อข้องใจบางประการ เกี่ยวกับการที่ฝรั่งเศสได้ทำหน้าที่ดูแลคนในบังคับตราบอยู่ก่อนแล้ว หรือรัฐบาล

ฝรั่งเศสได้ตกลงกับรัฐบาลตุรกีที่จะวางมือจากการคุ้มครองคนในบังคับตุรกี เพื่อขจัดความ
 เข้าใจผิดของรัฐบาลเยอรมัน สโตรเบลได้อธิบายถึงความเป็นมาที่คนในบังคับตุรกีอยู่ใน
 ความดูแลของสถานกงสุลฝรั่งเศส เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับ
 ฝรั่งเศสตั้งแต่ ค.ศ. 1893 เป็นต้นมา ได้ตั้งเครียดขึ้นเป็นลำดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนใน
 บังคับทำให้ความสัมพันธ์เสื่อมโทรมลงอย่างเห็นได้ชัด เพราะฝรั่งเศสได้แสดงท่าทีจะขยาย
 การคุ้มครองคนในบังคับให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ เพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองและ
 การเรียกร้องสิทธิเพื่อปกครองคนในบังคับตุรกีนั้น เป็นส่วนหนึ่งของนโยบายนี้ด้วย อย่างไรก็ตาม
 ก็ดี รัฐบาลไทยยอมรับว่าคนในบังคับตุรกีอยู่ในความคุ้มครองของฝรั่งเศส แต่อยู่ที่อำนาจ
 ของศาลไทย โดยที่รัฐบาลไทยไม่เคยสงสัยเลยว่า รัฐบาลฝรั่งเศสได้รับคำสั่งโดยตรงจาก
 รัฐบาลตุรกีเช่นเดียวกับรัฐบาลเยอรมันหรือไม่

แฮร์ ฟอน พรอลลิอุส ปฏิเสธว่าตนไม่ทราบมาก่อนว่าฝรั่งเศสได้ทำหน้าที่คุ้มครอง
 คนในบังคับตุรกีมาก่อน อย่างไรก็ตาม เรื่องนี้จะต้องเจรจากันอย่างรีบด่วน เพื่อหลีกเลี่ยง
 ข้อบาดหมาง¹ อันที่จริงรัฐบาลเยอรมันคงจะทราบดีอยู่แล้วว่า ฝรั่งเศสได้คุ้มครองคนใน
 บังคับตุรกีอยู่ก่อนแล้ว แต่เนื่องจากความขัดแย้งระหว่างเยอรมนีกับฝรั่งเศสในวิกฤตการณ์
 มออคโค² (Morocco Crisis) ใน ค.ศ. 1905 เป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งที่ทำให้
 เยอรมนีท้าทายอำนาจของฝรั่งเศสในทุก ๆ ด้าน

รัฐบาลไทยไม่ปฏิเสธที่จะอนุญาตให้สถานกงสุลเยอรมันทำหน้าที่เป็นศูนย์กลาง
 ประโยชน์ของคนในบังคับตุรกี แต่สำหรับการขยายขอบเขตถึงการป้องกันคนในบังคับตุรกี

¹ หจข., ค.28/38 Copy. Herr von Prollius to Edward Strobel,
 November 11, 1905

² ดู A.J.P. Taylor, op.cit., pp.285 -541

ให้อยู่ในอำนาจของศาลกงสุลเยอรมัน เป็นสิ่งที่รัฐบาลไทยจะต้องปฏิเสธอย่างเด็ดขาด¹ เพราะเท่ากับเป็นการขยายสิทธิสภาพนอกอาณาเขตออกไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด และสุดวิสัยที่ รัฐบาลไทยจะยินยอมและผ่อนปรนได้ เพราะในขณะนี้รัฐบาลไทยกำลังเจรจาแก้ไขปัญหานี้กับมหาอำนาจอื่น ๆ รวมทั้งประเทศเยอรมนีด้วย

ถึงแม้ว่ารัฐบาลไทยจะไต่ถามรายละเอียดเกี่ยวกับฐานะของคนในบังคับตุรกีในเมืองไทยให้สถานทูตเยอรมันทราบแล้วก็ตาม แต่มีใตหมายความว่า จะสามารถจัดปัญหาการจดทะเบียนชอนกับสถานกงสุลฝรั่งเศสได้ เพราะปรากฏว่าสถานทูตเยอรมันได้เพิกเฉยต่อคำเรียกร้องของรัฐบาลไทยที่จะให้เรื่องนี้คลี่คลายไปในทางที่ดี ก่อนที่เยอรมันจะขยายขอบเขตปกครองคนในบังคับตุรกี เพราะเรื่องนี้จะก่อให้เกิดปัญหายุ่งยากกับรัฐบาลไทยได้

ในเวลาต่อมา มีข่าวลือว่าสถานทูตเยอรมันได้ดำเนินแผนใหม่ คือรับคนที่นับถือศาสนาอิสลามเป็นคนในบังคับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามบุคคลนั้นถือหนังสือเดินทางมาจากประเทศตุรกี ก็จะได้รับบริการอย่างดี และไม่ตองจ่ายเงินค่าธรรมเนียม แต่สำหรับคนไทยที่นับถือศาสนาอิสลาม ถ้าจะมาขอจดทะเบียนเป็นคนในบังคับเยอรมัน ต้องเสียค่าธรรมเนียม 70 บาท ยิ่งไปกว่านั้น คนอิสลามที่มีคดีหลบหนีอยู่ ถ้าถือหนังสือว่าเป็นคนในบังคับเยอรมันแล้วก็พ้นโทษ ด้วยเหตุนี้ ทำให้คนพากันนิยมไปเป็นคนในบังคับเยอรมันมากขึ้น จึงเกิดเป็นปัญหาว่า ในขั้นแรกสถานทูตเยอรมันจะรับปกครองคนในบังคับตุรกีเท่านั้น แต่การกระทำของเยอรมันครั้งนี้แสดงว่าได้ขยายไปถึงคนที่นับถือศาสนาอิสลามทั้งหมด จะเห็นปัญหาใหญ่สำหรับรัฐบาลไทย เพราะในเมืองไทยมีคนนับถือศาสนาอิสลามจำนวนไม่น้อย ถาตกไปเป็นคนในบังคับเยอรมันหมด ย่อมจะกระทบกระเทือนต่อฐานะทางการเมืองของไทยอย่างยิ่ง ในขณะที่เดียวกัน รัฐบาลไทยสงสัยต่อการกระทำของเยอรมันครั้งนี้ โดยตั้งประเด็นไว้ 2 ประการคือ ประการแรก การขยายอำนาจไปจนถึงการปกครองคนนับถือ

¹ หจข., ท.28/38 Copy 30/6449. Prince Devawongse to Herr von Prollius, November 10, 1905

ศาสนาอิสลามนั้น อาจจะไม่ใช่ว่าสั่งตรงจากรัฐบาลเยอรมัน แต่เป็นเพราะทางสถานทูต
ไคทำงานดวงหน้า โดยไม่คำนึงถึงผลเสียที่จะเกิดขึ้นกับไทย ประการที่สอง อาจเป็นไปได้
ว่าเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยบางส่วนสนับสนุนให้กระทำการดังกล่าว โดยหวังประโยชน์ส่วนตน¹

ในขณะที่ไทยยังไม่สามารถหาข้อยุติเกี่ยวกับคนในบังคับตุรกีกับเยอรมนีได้นั้น
เมอซีเออร์ มาซีรี (Monsieur Magerie) อัครราชทูตฝรั่งเศส ไคที่ทักทวงเป็นการส่วนตัว
มายังเสนาบดีการต่างประเทศของไทย² และได้แสดงความวิตกที่เยอรมนีเข้ามาเกี่ยวข้องกับ
การป้องกันคนในบังคับตุรกี ราชทูตฝรั่งเศส เชื่อว่าความมุ่งหมายของเยอรมนีไม่ใช่เพียง
แต่จะป้องกันคนในบังคับตุรกีเท่านั้น อาจรวมไปถึงพวกที่นับถือศาสนาอิสลาม โดยอ้างสิทธิ
ที่สุลต่านแห่งตุรกีมอบหมายอำนาจทางศาสนาให้ ถ้าเป็นไปได้คงคาดหมายนี้ ฝรั่งเศสและ
อังกฤษจะกระทบกระเทือนมากที่สุด เพราะสองประเทศนี้มีคนในบังคับที่นับถือศาสนาอิสลาม
เป็นจำนวนมาก เพราะฉะนั้น จึงเป็นไปได้ที่ฝรั่งเศสและอังกฤษจะยอมให้เยอรมนีเข้ามา
มีอำนาจอย่างเด็ดขาด ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับไทยนั้น เป็นที่ยอมรับกันว่า ชาวตุรกีจำนวนหนึ่ง
ไคเป็นคนในคุ้มครองฝรั่งเศสแต่อยู่ที่อำนาจของศาลไทย แต่การที่เยอรมนีไคเรียกเอาคน
เหล่านี้ไปแจกหนังสือประจำตัวนั้น ก็เท่ากับว่าสถานทูตเยอรมันไคแย่งทำหน้าที่จากฝรั่งเศส
โดยไม่ชอบธรรมและก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลฝรั่งเศส อย่างไรก็ตาม
ก็คือ อัครราชทูตเยอรมันไคตอบโต้ชอกกลาวหาของฝรั่งเศส โดยแจ้งว่าเสนาบดีการต่างประเทศ
ของตุรกี คือ เทฟฟิก ปาชา (Tevfik Pasha) ไคอนุญาตให้ฝรั่งเศสทำหน้าที่ดังกล่าว
จนถึง ค.ศ. 1904 เท่านั้น³

¹ หจข., ต. 28/38 ที่ 134/1160 กรมหลวงสมมตอมรพันธ์ ราชเลขานุการ
กรมทูต กรมหลวงดำรงราชานุภาพ วันที่ 1 พฤศจิกายน ร.ศ. 127

² หจข., ต. 28/38 no. 13/5834 Monsieur de Magerie to Prince
Devawongse, September 25, 1908

³ หจข., ต. 28/38 Herr Budenbender to Monsieur de Magerie,
September 25, 1908

สำหรับรัฐบาลไทยนั้น มีแนวโน้มที่จะเห็นด้วยกับฝรั่งเศส ทว่ารัฐบาลไทยตระหนัก
 ดีว่าการกระทำของเยอรมนีนั้นขาดเหตุผล เพราะหนังสือที่อัครราชทูตเยอรมันออกให้ไม่ได้
 ออกให้เฉพาะคนในบังคับตุรกีเท่านั้น แต่รวมไปถึงใครก็ได้ที่ไปเมืองเมกกะ (Mecca)
 มาแล้ว สถานทูตเยอรมันก็จะรับว่าเป็นคนในบังคับตุรกีทั้งสิ้น ซึ่งจะก่อให้เกิดปัญหาในเมือง
 ไทยอย่างไม่มีที่สิ้นสุด เพราะคนไทยในแหลมมลายูที่นับถือศาสนาอิสลามมีมาก และได้ไป
 แสวงบุญที่เมืองเมกกะทุก ๆ ปี ซึ่งสถานทูตเยอรมันจะไปรับรองว่าคนเหล่านั้นเป็นคนตุรกี
 หาได้ไม่ และการทำเช่นนั้นจะทำให้คนเหล่านั้นเข้าใจผิดมากขึ้นทุกที เพื่อเป็นการระงับ
 เรื่องมิให้ขยายตัวต่อไป รัฐบาลไทยจึงได้คัดค้านให้อัครราชทูตเยอรมันทราบถึงความเสีย
 หายที่จะเกิดขึ้นกับไทย อย่างไรก็ตาม สถานทูตเยอรมันได้ยอมรับว่าการปฏิบัติงานใดคลาด
 เคลื่อนไปบ้าง และได้ออกหนังสือสำหรับคนในบังคับตุรกีไปถึง 80 ฉบับ และรับว่าจะไม่
 ออกหนังสือดังกล่าวอีกต่อไป และได้ปรึกษาหารือฝ่ายไทยว่า สำหรับคนในบังคับตุรกีอยู่ใน
 ปกกันของเยอรมนี 80 คนนี้ มีปัญหาว่าจะจัดการอย่างไรต่อไป

เวสเตนการ์ด¹ (J. J. Westengard) และ กรมหลวงเทเวศน์วัชรโรประการ
 ได้ลงความเห็นพ้องต้องกันว่าถ้าคนเหล่านี้ถูกเกณฑ์ทหารและนำหนังสือประจำตัวมาอ้างเพื่อ
 หลีกเลียงการเป็นทหาร ก็จะต้องถูกจับกุมไปพิจารณาโทษตามกฎหมาย เพื่อป้องกันความ
 ยุ่งยากที่จะเกิดขึ้นกับรัฐบาลไทย กรมหลวงเทเวศน์วัชรโรประการจึงปฏิเสธอย่างเด็ดขาดที่จะ
 ไม่ให้เยอรมนีป้องกันคนในบังคับตุรกี เพราะถือว่าคนในบังคับตุรกีเหมือนคนในบังคับไทยและ
 รัฐบาลไทยได้ยืนยันที่จะให้คนในบังคับตุรกีอยู่ในความปกครองของสถานทูตฝรั่งเศสต่อไปตาม
 ระเบียบไว้ในสัญญา² ซึ่งแสดงให้เห็นว่า รัฐบาลไทยมีนโยบายที่ค่อนข้างแข็งกร้าวขึ้นเป็นลำดับ

¹ เวสเตนการ์ด (J. J. Westengard) ได้รับการแต่งตั้งเป็นที่ปรึกษาทั่วไป
 (General Adviser) ต่อจากสโตรเบลซึ่งได้ถึงแก่กรรม เมื่อ ค.ศ. 1908

² หจช., ต.28/38 no.20/6508 Prince Devawongse to Monsieur
 de Mager, October 21, 1908

เยอรมนีจะป้องกันคนในบังคับสวิส

เยอรมนีนอกจากต้องการที่จะขยายอำนาจเพื่อคุ้มครองป้องกันคนในบังคับตุรกีแล้ว คนในบังคับสวิสก็ยังคงเป็นปัญหาสำคัญระหว่างเยอรมนีกับไทยเช่นเดียวกัน เยอรมนีต้องการคุ้มครองป้องกันคนในบังคับสวิส ซึ่งไม่มีสนธิสัญญากับไทยด้วย และไม่ปรากฏหลักฐานแต่อย่างใดว่ารัฐบาลสวิสใดมอบให้รัฐบาลเยอรมันดูแลป้องกันคนในบังคับสวิส อาจจะเป็นไปได้ว่าจำนวนของคนบังคับสวิสนั้นมิได้มีความหมายแต่อย่างใดสำหรับรัฐบาลเยอรมัน แต่การที่จะนำคนในบังคับของชาติอื่นที่ไม่มีสนธิสัญญากับไทยมาคุ้มครองป้องกันนั้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงเกียรติภูมิของเยอรมนีมากกว่า แต่อย่างไรก็ดี ท่าทีอันแข็งกร้าวของไทยที่ปฏิเสธจะให้เยอรมนีป้องกันคนในบังคับสวิสนี้ได้กลายเป็นข้อต่อรองระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลเยอรมันในการเจรจาเพื่อแก้ไขสนธิสัญญาบางมาตรา¹

การเจรจาเพื่อแก้ไขสนธิสัญญาบางมาตรา

จากคดีตัวอย่างที่เกิดขึ้น คือ นายอี ฟอร์โนนี (E. Fornoni) คนในบังคับอิตาลี ได้ฟ้องร้องว่าหลวงอินทมนตรีกคนในบังคับไทยเป็นหนี้หนี้ ได้มีการตั้งศาลพิเศษ ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนของฝ่ายไทยและอิตาลี พร้อมทั้งให้สิทธิพิเศษแก่บุคคลที่สามในการที่จะตัดสินชั้นสุดท้าย นอกจากจะให้สิทธิแก่ฝ่ายอิตาลีแล้ว ยังจะเปิดโอกาสให้คนในบังคับฝรั่งเศสซึ่งมีคดีฟ้องร้องดังกล่าวดำเนินการแบบที่วานีควัย ควัยเหตุนี้ แฮร์ โคตซ์ (Herr Coates) อัครราชทูตเยอรมันประจำประเทศไทย จึงได้ยื่นความจำนงขอเสนอแนะว่าการต่างประเทศ เพื่อให้พิจารณาคดีระหว่างคนในบังคับไทย และคนในบังคับเยอรมัน² คือคดีฟ้องร้องระหว่าง

¹ กบส. กต. 3.2.3 พระยาวิสุทธโกษา กราบทูต พระเจ้านองยาเชอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ วันที่ 17 มีนาคม ร.ศ.123

² กบส. กต. 3.1.2 Copy no. 25/5606 Herr Coates to Prince Devawongse, August 29, 1904

บริษัทเยอรมันชื่อ คาร์ล ลินอว (Carl Linow & Co.) กับหลวงอินทรมนตรีรายหนึ่ง และบริษัทชมิทท์ เฟอริช (Schmidt Fertsch & Co.) กับหลวงอินทรมนตรีคนหนึ่งด้วยกัน อันที่จริงเรื่องนี้ได้ยกเข้ามาตั้งแต่ ค.ศ. 1901 ในขณะที่เกี่ยวกับรัฐบาลเยอรมันได้รับรายงานเกี่ยวกับการตอบโต้ระหว่างรัฐบาลไทยกับสถานทูตเยอรมัน ด้วยเหตุนี้รัฐบาลเยอรมันเห็นชอบที่จะขอร้องให้รัฐบาลไทยตัดสินคดีนี้ให้เหมือนกับที่ได้ตกลงไปแล้วกับอิตาลีและฝรั่งเศส ในศาลพิเศษ (Special Court) และยิ่งไปกว่านั้น รัฐบาลไทยจะต้องชดเชยหนี้สินเป็นจำนวนเงินที่นำพอใจแทนลูกหนี้ด้วย

ในเรื่องนี้ สโตรเบล เข้าใจว่าการที่รัฐบาลเยอรมันเรียกร้องเช่นนี้ ก็เพื่อต้องการให้รัฐบาลไทยจ่ายเงินทดแทนอย่างรีบด่วน¹ ความลาช้าของรัฐบาลไทยอาจเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้รัฐบาลเยอรมันไม่พอใจ ทั้งนี้เนื่องมาจากขอบกพร่องในสนธิสัญญา ค.ศ. 1862 มาตรา 9 นั้นเอง ที่เปิดโอกาสให้รัฐบาลเยอรมันได้เปรียบไทย

สนธิสัญญามาตรา 9 ความว่า ถ้าคนในบังคับเยอรมันมีคดีกับคนในบังคับไทยต้องไปร้องเรียนต่อสถานกงสุลเยอรมัน ๆ จะรับพิจารณา ซึ่งอาจจะตกลงกันได้โดยฉันทมิตร ถ้าตกลงกันไม่ได้ก็ต้องนำเรื่องนี้เสนอต่อรัฐบาลไทย โดยรวมมือกันสอบสวนเรื่องดังกล่าวอย่างเป็นธรรม

กรณีของ นายลี ฟอร์โนนี่ นั้น รัฐบาลไทยยอมรับว่าเป็นขอบกพร่องของสนธิสัญญา มาตรา 9 ทำให้รัฐบาลไทยต้องรับผิดชอบในเรื่องนี้ อันที่จริงรัฐบาลไทยไม่จำเป็นต้องยื่นมือเข้าเกี่ยวของแต่อย่างใด ถ้าหากฝ่ายตรงข้ามไม่พยายามนำเอาเรื่องส่วนบุคคลเขา มาเป็นเรื่องทางการทูต สโตรเบลได้ขอให้จักรราชทูตเยอรมันเข้าใจว่า การตั้งศาลพิเศษมิได้เป็นส่วนหนึ่งของสนธิสัญญา หากแต่เป็นพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นเท่านั้น ซึ่งโดยวิธีนี้จึงดูเหมือนว่ารัฐบาลไทยได้ดำเนินนโยบายประนีประนอม อันที่จริงโดยวิธีดังกล่าวนี้เป็นข้อเรียกร้องขั้นต้นของไทยที่จะให้มีการแก้สัญญามาตรา 9 นั้นเอง²

¹ กบส. กต. 3.1.2 Edward H. Strobel to Prince Devawongse
September 8, 1904

² Loc. cit.

ขอบกพรองของมาตรา 9 อยู่ที่ว่ารัฐบาลไทยไม่สามารถจัดการใด ๆ ได้อย่างเสรี ซึ่งในระยะเริ่มแรกของการทำสนธิสัญญานี้ มิได้มีปัญหาแต่อย่างใด เพราะชาวยุโรปอาศัยอยู่ในเมืองมีจำนวนไม่มากนัก แต่ในขณะที่มีเหตุการณ์ดังกล่าวก่อเกิดขึ้น จะเห็นได้ว่าความเจริญทางด้านการศึกษาได้มีมากขึ้น ยิ่งไปกว่านั้น การขยายขอบเขตคุ้มครองคนในบังคับ จึงเป็นอุปสรรคต่อกลไกทางการศาลอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้นถ้ารัฐบาลไทยสามารถแก้ไขสนธิสัญญามาตรา 9 กับมหาอำนาจหนึ่งมหาอำนาจใดแล้วก็จะทำให้มหาอำนาจอื่น ๆ ยอมรับหลักการ ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงมาตราอื่นที่เหลืออยู่ในอนาคต เช่นในกรณีกับเยอรมนี ถ้าไทยสามารถตกลงกับเยอรมนีได้แล้ว ก็จะช่วยขจัดปัญหาทำนองนี้ที่เกิดขึ้นในอดีตและในอนาคตให้หมดสิ้นไป ด้วยเหตุนี้ตามความต้องการของรัฐบาลเยอรมันที่จะให้ตัดสินเรื่องนี้ในศาลพิเศษนั้น รัฐบาลไทยยินดีปฏิบัติตามรวมทั้งรับผิดชอบในการชำระหนี้ โดยมีข้อแม้ว่า รัฐบาลทั้งสองจะได้เจรจาตกลงเกี่ยวกับเรื่องอำนาจศาลเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย

ตามข้อเสนอของฝ่ายไทย รัฐบาลเยอรมันเห็นด้วยและยอมรับปฏิบัติตามแล้ว ก็จะได้เห็นว่าเยอรมันมิได้เป็นผู้เสียผลประโยชน์อย่างใหญ่หลวงแต่อย่างใด เพราะโดยทางตรงและทางอ้อมแล้ว รัฐบาลเยอรมันมิได้สูญเสียผลประโยชน์แต่อย่างใด และมีโครงการเรียกร้องให้มีการแก้ไขมาตรา 9 นี้ จะใช้กับเยอรมนีประเทศเดียวเท่านั้น หากจะนำไปแก้ไขกับประเทศอื่น ๆ ที่มีสัญญาทางพระราชไมตรี

รัฐบาลไทยได้รายงานให้พระยาวิสุตรโกษา อัครราชทูตไทยประจำกรุงเบอร์ลิน ทราบถึงภารกิจที่จะต้องปฏิบัติเกี่ยวกับการแก้ไขสนธิสัญญามาตรา 9 เกี่ยวกับชำระความคนในบังคับ โดยที่รัฐบาลไทยต้องการให้ดำเนินการตามแบบที่ใดตกลงกับอังกฤษและฝรั่งเศส¹ ด้วยเหตุนี้ รัฐบาลไทยได้เสนอร่างความตกลงเกี่ยวกับการจดทะเบียนคนในบังคับและอำนาจศาล ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

¹ กบส. กต. 3.1.2 ที่ 54/8782 กรมหลวงเทเวศร์วโรปการ ถึงพระยาวิสุตรโกษา วันที่ 3 ธันวาคม ร.ศ. 123

ข้อ 1 ตามความในมาตรา 4 ของสนธิสัญญา 7 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1862 นั้น คนในบังคับเยอรมันประกอบควยผู้ที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย ซึ่งกฎหมายเยอรมันปัจจุบันยอมรับว่าเป็นชนชาติเยอรมัน และจะไม่มีบุคคลอื่นใดที่จะได้รับการปกป้องจากรัฐบาลเยอรมัน

ข้อ 2 เมื่อรัฐบาลไทยขอตรวจรายชื่อของผูกลงทะเบียน จะต้องได้รับการตอบสนองทันที

ข้อ 3 ในกรณีที่มีปัญหาเกี่ยวกับบุคคลที่จะจดทะเบียนหรือเกี่ยวกับใบสำคัญที่สถานกงสุลจะออกให้ สถานกงสุลเยอรมันจะตองปรึกษากับผู้แทนรัฐบาลไทย และถ้าไม่สามารถตกลงกันได้ ก็เปิดโอกาสให้สถานกงสุลเยอรมันหาบุคคลที่สามมาตัดสิน และคำตัดสินนั้นถือเป็นข้อยุติ

ข้อ 4 ในคดีแพ่งและคดีอาญา เจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยและเยอรมันจะเป็นผู้ร่วมตัดสิน และกงสุลเยอรมันไม่มีสิทธิ์ที่จะคัดค้านจนกว่าจะมีการตัดสินขึ้นเด็ดขาด

ข้อ 5 ถ้าปรากฏว่าบุคคลที่มีคดีเกี่ยวของนั้น มีคุณสมบัติถูกต้องตามข้อที่ 1 และยังไม่ได้จดทะเบียน ก็จะอนุญาตให้จดทะเบียนเป็นคนในบังคับเยอรมัน

ข้อ 6 สำหรับในอนาคตเกี่ยวกับอำนาจศาลนี้ จะมีข้อยกเว้นสำหรับคนในบังคับเยอรมันทั้งหมดในไทย แต่อย่างไรก็ดีจะยึดหลักดังนี้

6.1 ในคดีอาญาจำเลยเป็นคนในบังคับเยอรมัน ศาลกงสุลจะเป็นผู้พิจารณาคดี

6.2 ในคดีแพ่ง ถ้าคนในบังคับไทยเป็นจำเลย คนในบังคับเยอรมันเป็นโจทก์ ตองขึ้นศาลกงสุล

6.3 ในจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน และน่าน ทั้งคดีอาญาและคดีแพ่ง จะตองขึ้นศาลทางประเทศ¹

¹ กบส. กต. 3.1.2 Draft of proposed Agreement between Siam and Germany concerning the Registration of and Jurisdiction over German subjects in Siam. Phya Visutr Kosa to Baron von Richthofen, January 13, 1905

ในการตัดสินแต่ละคดี กงสุลเยอรมันมีสิทธิที่จะมาสั่ง เพิกถอนการไต่ในกรณีที่คนใน บังคับเยอรมันเป็นโจทก์ กงสุลเยอรมันมีสิทธิที่จะถอนคดีเพื่อนำไปพิจารณาในศาลกงสุลหรือ ศาลอุทธรณ์ได้

จากร่างความตกลงนี้ จะพบว่าขอความร่วมมือใหญ่ดำเนินตามความตกลงระหว่าง อังกฤษกับไทยใน ค.ศ. 1899 เป็นที่น่าพอใจในสิทธิการจดทะเบียนคนในบังคับ และการสงวนไว้ซึ่งสิทธิของรัฐบาลไทยในการที่จะตรวจสอบการลงทะเบียนของสถานกงสุล การบริการร่วมกันและการเปิดโอกาสให้บุคคลที่ตามมาตัดสิน

เป็นที่น่าสังเกตว่า ความตกลงดังกล่าวนั้น อังกฤษซึ่งเป็นประเทศที่มีชาวเอเชีย อยู่ในบังคับเป็นจำนวนมาก ยังยอมรับข้อเสนอดังกล่าว เพราะฉะนั้น รัฐบาลเยอรมัน ซึ่งมีคนในบังคับน้อยมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดภาคเหนือ จึงไม่ควรปฏิเสธ เพราะ ความตกลงดังกล่าวไม่กระทบกระเทือนหรือผูกมัดรัฐบาลเยอรมันแต่อย่างใด การปฏิเสธ จะทำให้เกิดผลเสียหายแก่คนในบังคับเยอรมันในอนาคต เพราะไม่อาจขึ้นศาลต่างประเทศ ได้ ในทางตรงกันข้าม การยอมรับข้อเสนอดังกล่าว จะเป็นผลดีต่อรัฐบาลทั้งสอง ในข้อ ที่ว่า รัฐบาลเยอรมันจะได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ยอมเสียสละ ส่วนรัฐบาลไทยก็จะไดวาง กฎเกณฑ์ที่เป็นระเบียบต่อการศาลต่อไป และเป็นช่องทางที่จะทำให้การเจรจากับประเทศ อื่น ๆ ที่เหลืออยู่เป็นไปได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งจะเป็นผลดีต่อระบบการศาลของไทย

ดูเหมือนว่าข้อเสนอของรัฐบาลไทยไม่สนองความพอใจของรัฐบาลเยอรมันแต่อย่างใด เพราะปรากฏว่าได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากร่างเดิมเกือบสิ้นเชิง ซึ่งอาจพิจารณา สาระสำคัญของร่างสนธิสัญญาที่รัฐบาลเยอรมันเสนอได้ดังนี้

ข้อ 1 การจดทะเบียนคนในบังคับตามความในมาตรา 4 ของสนธิสัญญา 7 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1862 นั้น คนในบังคับเยอรมันประกอบด้วยบุคคลที่กฎหมายเยอรมัน ยอมรับ เช่นเดียวกับคนในป้องกันที่ได้รับความคุ้มครองจากรัฐบาลเยอรมันตามธรรมเนียม (custom) และรายชื่อของผู้ลงทะเบียนนั้นจะส่งไปให้รัฐบาลไทยตรวจปีละครั้ง

ข้อ 2 อำนาจศาลที่เกี่ยวกับคนในบังคับเยอรมันหรือคนในคุ้มครองเยอรมันมีผล ประโยชน์ผูกพันอยู่ ควรพิจารณาดังนี้

- 2.1 ในคดีอาญา คนในบังคับเยอรมันต้องอยู่ในอำนาจศาลสูงสุด
- 2.2 ในคดีแพ่ง ถ้าคนไทยเป็นจำเลย คนในบังคับเยอรมันเป็นโจทก์ จะต้องขึ้นศาลสูงสุด ในกรณีที่คนไทยในบังคับไทยเป็นโจทก์ คนในบังคับเยอรมันเป็นจำเลยต้องขึ้นศาลต่างประเทศ
- 2.3 ในจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน และน่าน อำนาจของศาลต่างประเทศในคดีอาญาและคดีแพ่งจะต้องเหมาะสมกับคนในบังคับเยอรมัน เป็นคนว่างสุดเยอรมันควรมีโอกาสให้คำแนะนำเพื่อความยุติธรรม และมีสิทธิที่จะถอนคดีมายังศาลสูงสุด ถ้าไม่พอใจคำพิพากษา
- 2.4 การถอนคดีหรือคำตัดสินจากศาลต่างประเทศใน 4 จังหวัดภาคเหนือ นำสู่ศาลอุทธรณ์ที่กรุงเทพฯ ได้

ขอ 3 สัญญาดังกล่าวจะมีผลบังคับหลังจากได้แลกเปลี่ยนสัตยาบันแล้ว 60 วัน¹ จะสังเกตได้ว่า ในข้อหนึ่งมีบางคำที่มีความหมายลึกซึ้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำว่า ธรรมเนียม (custom) รัฐบาลไทยได้ทักท้วงและขอให้รัฐบาลเยอรมันชี้แจงเกี่ยวกับการใช้คำนี้ รัฐบาลเยอรมันได้ชี้แจงว่าการใช้คำนี้มิได้ต้องการเอาเปรียบรัฐบาลไทยแต่อย่างใด แต่เป็นการใช้คำนี้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ ยกตัวอย่างเช่น คนในสถานทูตที่ไม่ใช่คนเยอรมันเป็นต้น การที่รัฐบาลเยอรมันใช้คำที่ไม่ตายตัวลงไป สักวิสัยที่รัฐบาลไทยจะยอม

¹ กต. 3.2.3 Copy of Draft of Agreement between Siam and Germany concerning the Registration of and Jurisdiction over German subjects in Siam, as proposed by the German Foreign Office. Phya Visutr Kosa to Prince Devawongse, March 23, 1906

รับหลักการ เพราะเกรงว่าจะก่อให้เกิดปัญหายุ่งยากที่ไม่รู้จักจบสิ้นในภายหลัง ในที่สุด การเจรจาในเรื่องนี้ก็ต้องยุติไปชั่วระยะหนึ่ง เมื่อรัฐบาลเยอรมันได้ตกลงที่จะนำเรื่องนี้ เข้าที่ประชุมอีกครั้งหนึ่ง เพื่อจะได้นำข้อเท็จจริงที่มีความหมายชัดเจน และเป็นที่พอใจของ รัฐบาลไทยด้วย

ในข้อ 2 ซึ่งว่าด้วยอำนาจศาลของเยอรมันนั้น รัฐบาลเยอรมันคิดว่ารัฐบาลไทยคง เห็นชอบด้วยเพราะมีไต่แตกต่างไปจากข้อเสนอเดิมเท่าไรนัก ซึ่งแสดงให้เห็นอย่างชัดเจน ว่ารัฐบาลเยอรมันได้พยายามแก้ไข้เพื่อรักษาลประโยชน์ของคนในบังคับเยอรมันจนถึงที่สุด โดยมีข้อแม้เพิ่มเติมไว้ในกรณีที่เกิดคดีฟ้องร้องขึ้นใน 4 จังหวัดนั้น คนในบังคับเยอรมัน สามารถประกันตัวได้โดยขึ้นอยู่กับกฎหมายไทยว่าจะอนุญาตได้เพียงไร

ส่วนข้อ 3, 4 และ 5 ซึ่งเป็นร่างสัญญาที่ไต่ตกลงกับอังกฤษ เดนมาร์ก และฮอลันดา นั้น รัฐบาลไทยพบว่รัฐบาลเยอรมันได้ตัดทิ้งไปโดยไม่ชอบด้วยเหตุผล โดยอ้างว่า ข้อตกลงเหล่านี้มิได้ปรากฏอยู่ในสัญญาระหว่างไทยกับอิตาลีและฝรั่งเศส

ในที่สุดรัฐบาลเยอรมันได้นำเรื่องนี้เข้าที่ประชุมใหม่ ได้มีการอภิปรายเกี่ยวกับ เรื่องนี้อย่างยืดเยื้อ และในที่สุดได้ตกลงที่จะเสนอใหม่ร่างใหม่ อย่างไรก็ตาม ในร่างที่ เสนอใหม่นี้มีไต่แตกต่างไปจากร่างเดิมเท่าไรนัก เพียงแต่ตัดข้อความที่ว่าด้วยการจดทะเบียนคนในบังคับ ซึ่งระบุว่าจดทะเบียนแก่คนที่กฎหมายเยอรมันยอมรับว่าเป็นชาติเยอรมัน เท่านั้น รวมทั้งการที่จะให้ผู้นักวิชาชีพชาวยุโรปพิจารณาตัดสินคนในบังคับด้วย แต่ข้อความดังกล่าวจะปรากฏอยู่ในหนังสือรับรอง ซึ่งจะต้องใช้ควบคู่กับสัญญาใหม่ที่จะตกลงกัน นี้ด้วย กันทั้งสิ้น 4 ข้อ คือ

ข้อ 1 ว่าด้วยเรื่องคนในคุ้มครอง (Schutzgenossen) นั้น ถ้ารัฐบาลทั้งสอง ฝ่ายไม่อาจตกลงกันได้ ก็จะแยกทำสัญญาต่างหาก

ข้อ 2 ให้ผู้นักวิชาชีพชาวยุโรป 2 นาย พิจารณาตัดสินคนในบังคับเยอรมัน

ข้อ 3 ถ้าตำแหน่งที่ปรึกษากฎหมายของไทยว่างลงเมื่อใด ควรจะวางจางชาว

เยอรมันแทน

ข้อ 4 ให้ตั้งศาลพิเศษเพื่อชำระคดีที่คนในบังคับเยอรมันฟ้องคนในบังคับไทย¹ ตามข้อเสนอในหนังสือรับรองนี้ จะเห็นได้ว่ารัฐบาลเยอรมันพยายามบ่ายเบี่ยงการตกลงที่จะเป็นไปไต่ถาม ๆ เช่นในข้อ 1 ส่วนในข้อ 3 นั้น ย่อมเป็นที่เข้าใจกันว่า รัฐบาลไทยจะต้องปฏิเสธ แม้รัฐบาลเยอรมันจะอ้างว่าเพื่อเป็นการตอบแทนความสัมพันธ์อันดี ที่รัฐบาลเยอรมันเปิดโอกาสให้นักเรียนไทยเข้าศึกษาวิชาการทหารบกและทหารเรือ ณ ประเทศเยอรมัน ยิ่งไปกว่านั้น รัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศของเยอรมนีได้แสดงท่าทีให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงสนธิสัญญานั้นควรมีสิ่งแลกเปลี่ยนกัน เพื่อเป็นการตอบแทนการเสียสละของเยอรมนี โดยอ้างว่ารัฐบาลไทยมีที่ปรึกษากฎหมายนานาชาติ แต่ไม่ปรากฏว่ามีที่ปรึกษากฎหมายชาวเยอรมัน ในข้อนี้พระยาวิสูตรโกษาได้อธิบายว่า บรรดานักกฎหมายที่อาจมานั้นพอเพียงแก่ความต้องการแล้ว และรัฐบาลไทยจะต้องปฏิเสธในเรื่องทำนองนี้อย่างเด็ดขาด เพราะจะต้องทำสนธิสัญญากับประเทศอื่น ๆ เช่นเดียวกัน มิฉะนั้นแล้วคงจะมีนักกฎหมายเต็มไปหมดโดยที่ไทยไม่ได้รับผลประโยชน์แต่อย่างใด

ในทำนองเดียวกันจากข้อตกลงที่เสนอนี้ กรมหลวงเทเวศร์วัชรโรประการ ได้จับจุดประสงค์ของรัฐบาลเยอรมันที่ต้องการให้เจรจากันในเรื่องอื่น ๆ ก่อน จึงหันมาตกลงในเรื่องคนในบังคับ ข้อนี้รัฐบาลไทยตกลงเห็นด้วย ซึ่งถ้าเป็นไปตามนี้ รัฐบาลเยอรมันก็จะสมประสงค์ทุกอย่าง ในขณะที่การเจรจากับเยอรมนีกำลังดำเนินอยู่นี้ สโรทรเบลได้เดินทางไปยุโรปเพื่อเจรจาเกี่ยวกับสนธิสัญญากับฝรั่งเศส อิตาลี และเดนมาร์ก ด้วยเหตุนี้ กรมหลวงเทเวศร์วัชรโรประการจึงมอบให้สโรทรเบลเป็นที่ปรึกษาของพระยาวิสูตรโกษาในการเจรจากับเยอรมนี ตามข้อตกลงดังกล่าวนั้น จากการโอนอณัติของรัฐบาลไทย

¹ กบส. กต. 3.2.3 ที่ 19/282 พระยาวิสูตรโกษา กรามทูลพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงเทเวศร์วัชรโรประการ, วันที่ 8 มิถุนายน ร.ศ. 125

ทำให้รัฐมนตรีว่าการต่างประเทศเยอรมัน ระบุว่าจะสามารถเจรจาตกลงไปในที่สุด แต่ขอ
 สำคัญที่จะต้องเป็นปัญหาและอุปสรรคคือ เยอรมนีจะขอป้องกันคนในบังคับสวิส 6 คน¹ เป็น
 ขอดรอง เหตุผลก็คือ ถ้าคนในบังคับสวิสไปเป็นคนในป้องกันฝรั่งเศสแล้วจะทำให้เยอรมนี
 เสียศักดิ์ศรี อันที่จริงเรื่องคนในป้องกันนี้ รัฐบาลเยอรมันได้เจรจาบางอย่างยึดอยู่กับ
 รัฐบาลไทย แต่ไม่อาจตกลงกันได้ ยิ่งไปกว่านั้น รัฐบาลไทยไม่เคยยอมให้อำนาจนัก
 ชาติหนึ่งชาติใดเลย การที่เยอรมนียังยืนยันความคิดเดิม จึงกลายเป็นข้อผูกมัดของรัฐบาล
 เยอรมันที่แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลเยอรมันต้องการเอาเปรียบไทย ซึ่งถ้ายังต้องการเช่นนั้น
 ตามความเห็นของพระยาวิสุตรโกษากรก็ควรจะปล่อยให้ไปตามสัญญาเดิมจะดีกว่า²
 การปฏิเสธอย่างสิ้นเชิงของฝ่ายไทย ทำให้รัฐบาลเยอรมันขอเวลาพิจารณาเรื่องนี้ถก
 ครั้งหนึ่ง

ที่กรุงปารีส สโมสรเบลและพระยาวิสุตรโกษาได้ปรึกษากันถึงร่างสนธิสัญญาที่
 เยอรมนีเสนอใหม่ ซึ่งโดยทั่ว ๆ ไปแล้วยังพอเห็นช่องทางที่จะตกลงกันได้ ความสำคัญอยู่ที่
 ข้อ 3 ว่าด้วยการพิจารณาคดีคนในบังคับเยอรมัน ซึ่งระบุให้ศาลไทยต้องแจ้งให้ทงสูงสุด
 ทราบในเวลาอันควรวินการพิจารณาคดีคนในบังคับเยอรมัน ซึ่งควรจะให้ฝ่ายเยอรมนี
 ตัดข้อความนี้ออกไป ส่วนข้อ 4 ที่ว่าในการอุทธรณ์นั้น จะต้องให้มีนักกฎหมายชาวยุโรป
 2 นาย เป็นผู้ร่วมพิจารณาคดีด้วยนั้น ขอนี้รัฐบาลไทยตกลงเฉพาะกับรัฐบาลเดนมาร์ก
 เท่านั้น เพราะว่าเดนมาร์กไม่ได้ตั้งกงสุลที่หัวเมืองทางเหนือ ขอเสนอของเยอรมนีข้อนี้
 จึงเป็นการแสดงความไม่ยอมแพ้เปรียบต่อประเทศใด ๆ ที่ทำสัญญากับไทย โดยไม่พิจารณา
 ขอเท็จจริง อย่างไรก็ตาม สโมสรเบลมีความมั่นใจว่ารัฐบาลเยอรมันจะยอมตกลงโดยอาศัย
 พื้นฐานที่ว่าเยอรมนีต้องการให้รัฐบาลไทยชำระหนี้แทนคนในบังคับให้กับบริษัทเยอรมันซึ่ง

¹ กบส. กต. 3.2.3 ที่ 11/145 พระยาวิสุตรโกษา กราบทูลพระเจ้าอนงยา เวอ
 กรมหลวงเทเวทรวงวโรประการ วันที่ 4 พฤษภาคม ร.ศ. 125

² กบส. กต. 3.2.3 เรื่องเดียวกัน

เป็นจำนวนมากอยู่ แต่มีความคิดที่สำคัญ คือถ้าไทยกับเยอรมนีไม่สามารถตกลงกันได้ในเรื่องนี้แล้ว ก็ไม่ควรที่จะทำสัญญาใด ๆ ขึ้นใหม่

หลังจากที่รัฐมนตรีว่าการต่างประเทศเยอรมันได้รับข้อเสนอของไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง รัชช 1 ไปพิจารณาเพื่อให้การเจรจาคล่องตัวเร็วขึ้นนั้น รัฐบาลเยอรมันได้อธิบายความในข้อ 1 โดยให้รายละเอียดดังนี้

คนที่เยอรมนีจะรับป้องกันได้ คือ

1. คนเยอรมันกับบุตรหลาน และหญิงหม้าย บุตรหลานของคนเหล่านี้ซึ่งยังไม่ได้อยู่ในบังคับของประเทศอื่น
2. คนที่อาศัยอยู่ในเมืองขึ้นของเยอรมนี
3. คนในบังคับของประเทศอื่น ๆ ที่ได้มีสัญญากับเยอรมนีว่าจะให้อยู่ในบังคับของเยอรมนีในภายหน้า รวมทั้งคนไทยที่ไม่อยู่ในอำนาจของศาลไทย
4. นอกจากบุคคลที่กล่าวมาข้างต้นนี้แล้ว ยังหมายถึงบุคคลใดก็ตามที่เป็นพนักงานในสถานกงสุลเยอรมันหรือสถานทูตเยอรมันในประเทศไทย ซึ่งครอบคลุมไปถึงบุตร ภรรยา และหลาน¹

ตามร่างใหม่นี้ ถ้าพิจารณาตามตัวอักษรแล้วจะพบว่ารัฐบาลเยอรมันตั้งใจจะเอาเปรียบรัฐบาลไทยในทุก ๆ ด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในข้อที่ว่าจะขยายขอบเขตรับคนในบังคับไทยเป็นคนในป้องกันเยอรมัน ซึ่งเป็นการขัดกับวัตถุประสงค์ของไทยที่กำลังจัดปัญหาเหล่านี้กับอังกฤษและฝรั่งเศสอยู่ อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอนี้ แม้นักเลงเห็นว่าเป็นเรื่องร้ายเกินไป แต่ตามองให้ลึกซึ้งแล้วจะพบว่าในทางปฏิบัติแล้ว เยอรมนีเข้าเกินไปที่จะปฏิบัติได้ตามสัญญาดังกล่าว เพราะประการแรกไม่ได้มีชาวเยอรมันในเมืองไทยมากจนเกินไปจนทำให้เกิดปัญหาเหมือนคนในบังคับของอังกฤษหรือฝรั่งเศส ประการที่สอง ผู้ที่

¹ กบด. กต. 3.2.3 ที่ 14/241 พระยาศรีวิสารทโฆษากรายพระเจ้ายกยกราชเอกราชกรมหลวงเทเวศร์โรประการ, 28 เมษายน ร.ศ.125

เป็นคนในเมืองชั้นของเยอรมนีส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในทวีปแอฟริกา และมีการติดต่อกับไทย น้อยมาก ส่วนคนไทยและประเทศใกล้เคียงส่วนใหญ่ตกเป็นคนในบังคับของอังกฤษและ ฝรั่งเศสไปจนเกือบหมด อาจจะถูกได้ว่าในทางทฤษฎี เยอรมนีเอาเปรียบรัฐบาลไทยทุก ด้าน แต่ในทางปฏิบัติ เยอรมนีไม่อาจจะกระทำให้หลวงไปได้ทุกข้อ

แน่นอนที่สุด ข้อเสนอใหม่นี้รัฐบาลไทยไม่อาจยอมรับได้ เพราะจากการเจรจาที่ ยานมา เยอรมนีได้พยายามเอาเปรียบไทยเพิ่มขึ้นตามลำดับ อย่างไรก็ตาม รัฐบาลเยอรมัน ได้มีข้อเสนอใหม่ให้รัฐบาลไทยเลือกไปพิจารณาเพื่อการเจรจาทันทีต่อไปเกี่ยวกับคนในบังคับ ดั้งนี้คือ

1. ในสนธิสัญญา 7 กุมภาพันธ์ 1862 ข้อ 4 ระบุว่าคนในบังคับเยอรมันประกอบ ด้วยผู้ทักทายเยอรมันยอมรับว่าเป็นชาติเยอรมัน รวมทั้งคนที่อยู่ในความป้องกันของ เยอรมนีหรือ

2. จะดำเนินการร่างเดิมของเยอรมนีในข้อ 1 ทั้งหมด หรือ

3. ตามร่างใหม่ที่ได้อธิบายแยกเป็น 4 ข้อ¹

ตามข้อเสนอใหม่ สโตรเบลเห็นด้วย ยกเว้นข้อที่ว่าด้วยคนในบังคับ ซึ่งต้องขอ ให้ตัดออกเพราะขัดแย้งกันเอง ส่วนข้อ 3 นั้น ก็จะทำตามที่รัฐบาลเยอรมันยืนยันจะให้ ปราบกฏอยู่ในสัญญา ซึ่งกระทรวงการต่างประเทศเยอรมันจะพิจารณาเรื่องนี้อีกครั้งหนึ่ง โดยขอตกลงขั้นสุดท้ายจะให้จักรวรรพเยอรมันประจำประเทศไทยปรึกษากับรัฐบาลไทย โดยตรง

การเจรจาคำเนินมาสองปีเศษ แต่รัฐบาลเยอรมันมิได้มีท่าทีว่าจะโอนอ่อนต่อขอ เสนอของรัฐบาลไทยแต่อย่างใด ข้อเสนอต่าง ๆ ที่เอาเปรียบของเยอรมันนั้น อาจจะ

¹ กบส. กต. 3.2.3 ที่ 14/241 พระยาวิสุตโรโกษากรายบุตพระเจ้ามงกุฎบาเบล กรมหลวงเทววงษ์โรประการ, 28 พฤษภาคม ร.ศ. 125

เป็นเพราะว่าเยอรมนีหมกมุ่นต่อสู่ทางการเมืองในไทยคือรัสเซีย¹ ไปได้แล้ว ยังเหลือแต่
อังกฤษเท่านั้น เยอรมนีจึงพยายามหาทางแทรกแซงเพื่อความเป็นมหาอำนาจโดยเฉพาะ
อย่างยิ่งในประเทศไทย ด้วยเหตุนี้ จึงอาจสรุปได้ว่า การเจรจาหารือกับรัฐบาลเยอรมนี
จึงเป็นไปได้ลำบาก เพราะไม่อาจหาความยุติธรรมจากเยอรมนีได้เลย

การเจรจาหาทางเพื่อแก้ไขสนธิสัญญา ค.ศ. 1862

หลังจากการเจรจาเพื่อแก้ไขสนธิสัญญาบางมาตราได้ล้มเหลวไปใน ค.ศ. 1906
แล้ว รัฐบาลเยอรมันได้เปลี่ยนท่าทีใหม่ โดยนำปัญหานี้มาเจรจากับรัฐบาลไทยอย่างไม่
เป็นทางการอีกครั้งหนึ่งใน ค.ศ. 1913 แฮร์ ฟอน บูรี (Herr von Buri) อัครราชทูต
เยอรมันประจำประเทศไทยได้ปรึกษากับพระยาภักดีสยามไมตรี² ในเรื่องความเหลื่อมล้ำของ
สนธิสัญญา ค.ศ. 1862 ซึ่งอาจพิจารณาได้ว่า การที่ แฮร์ ฟอน บูรี ยกปัญหานี้ขึ้นมาเจรจา
เพื่อเป็นการหยั่งคุงปฏิบัติการของฝ่ายไทยว่ารัฐบาลไทยมีความกระตือรือร้นในการที่จะยกเลิก
อำนาจศาลของเยอรมนีเพียงใด และไทยจะสนองความต้องการของรัฐบาลเยอรมันหรือไม่
หัวข้อของการสนทนาคืออำนาจศาลและคนในบังคับ ซึ่งรัฐบาลไทยได้เจรจาทกลงกับอังกฤษ
และฝรั่งเศสได้สำเร็จตามลำดับ ทำให้รัฐบาลไทยยินดีที่จะเปิดการเจรจากับรัฐบาลอื่น ๆ
แต่อย่างไรก็ดี บทเรียนที่ได้รับจากการเจรจากับสองประเทศดังกล่าวทำให้ไทยต้องแลกเปลี่ยน
อธิปไตยทางการศาลในราคาแพง ทำให้ไทยอยู่ในฐานะที่ไม่อยากจะเร่งรัดให้ชาติ
หนึ่งชาติใดแก้อสัญญา เพราะเกรงว่าจะต้องเสียค่าตอบแทนในราคาแพงเกินไป ซึ่งเป็นการ

¹ รัสเซียแพ้สงครามญี่ปุ่น ค.ศ. 1905 ทำให้ฐานะทางการเมืองและเศรษฐกิจของ
ลงไปมากในการดำเนินกิจการต่างประเทศ

² กบส. กต. 3.2.2 บันทึกพระยาภักดีสยามไมตรี พุทกับ แฮร์ ฟอน บูรี ว่าด้วย
ความคิดที่จะแก้อสัญญาเยอรมัน 16 สิงหาคม 2456

ข้อตกลงนโยบายของไทย อีกประการหนึ่ง รัฐบาลไทยเห็นว่าอังกฤษและฝรั่งเศสได้ยอมแก้ไขสนธิสัญญาเกี่ยวกับคนในบังคับและอำนาจศาลแล้ว ชาตินอื่น ๆ ซึ่งมีผลประโยชน์เกี่ยวกับคนในบังคับน้อยกว่าประเทศทั้งสองเป็นอันมากคงจะยอมดำเนินการตาม หรือถ้าไม่ดำเนินการตาม รัฐบาลไทยก็จะไม่ต้องเผชิญปัญหาแต่อย่างใด เพราะการร่างกฎหมายเกือบจะเสร็จสิ้น ทำให้รัฐบาลไทยเข้าใจความท้ออำนาจจ้องคงจะยกเลิกอำนาจศาลไปโดยปริยาย สิ่งเหล่านี้เป็นมูลเหตุหนึ่งที่ทำให้การเจรจาเพื่อแก้ไขสนธิสัญญาระหว่างเยอรมนีกับไทยดำเนินไปอย่างช้า ๆ ไม่กระตือรือร้นเท่าที่ควร อย่างไรก็ตาม การเจรจาดังนี้เป็นแต่เพียงการแสดงความคิดเห็นส่วนตัวของบุคคลทั้งสองเท่านั้น แต่ก็เป็นการแสดงให้เห็นถึงเจตนารมณ์ของรัฐบาลแต่ละฝ่ายได้เป็นอย่างดี

หลังจากที่ได้มีการพูดทบทวนอย่างไม่เป็นทางการแล้ว แรฟฟอน บูรี โคฟูคถึงขอเสนอแลกเปลี่ยนกับการแก้ไขสนธิสัญญา ข้อแลกเปลี่ยนนี้รัฐบาลเยอรมันใคร่ขอร้องรัฐบาลไทยจะตบยั้งยั้งที่จะวางใจชาวเยอรมันให้รับราชการต่อไป และขอวางสายเคเบิลในพื้นที่ของไทย จะเห็นได้ว่าข้อแลกเปลี่ยนข้อแรกของเยอรมนีเกี่ยวกับการวางใจชาวเยอรมันให้รับราชการนั้น เป็นเรื่องละเอียดอ่อนที่จะทำให้การแก้ไขสนธิสัญญาไม่บรรลุเป้าหมาย เพราะจะกลายเป็นกรณีที่ทำให้ไทยต้องรีบไปปฏิบัติกับมหาอำนาจอื่น ๆ ที่เหลืออยู่ สำหรับการขอวางสายเคเบิลโดยมีขอแม้ว่าจะต้องไม่มีรัฐบาลอื่นใดมาขอทำเช่นนั้นอีก ซึ่งข้อนี้เห็นว่าการข้อตกลงนโยบายของไทยที่จะไม่ให้สิทธิพิเศษแก่ชาติหนึ่งชาติใด ยิ่งไปกว่านั้น รัฐบาลไทยไม่เห็นประโยชน์ที่จะได้รับจากการวางสายเคเบิล แม้ว่าในทางปฏิบัติรัฐบาลไทยจะติดต่อตกลงกับอังกฤษและฝรั่งเศส เกี่ยวกับสิทธิพิเศษในเกาะบางเกาะ และการตั้งสถานีเชื้อเพลิงตามพรหมแดนของไทยก็ตาม เกี่ยวกับข้อแลกเปลี่ยนที่รัฐบาลเยอรมันเสนอ และได้รับการสนองตอบจากรัฐบาลไทยแล้วจะนำไปสู่การยกเลิกอำนาจศาลอย่างไม่มีเงื่อนไขแต่อย่างใด หากแต่อาจเสนอทางตนเป็นการแสวงหาผลประโยชน์ของเยอรมนีฝ่ายเดียวเท่านั้น เพราะเป็นที่เข้าใจกันว่าอำนาจศาลคงจะหมดสิ้นไปเมื่อไทยมีประมวลกฎหมายเรียบร้อยแล้ว เช่นเดียวกับที่รัฐบาลสหรัฐอเมริกาที่ติดต่อตกลงกับรัฐบาลไทยว่า จะยอมยกเลิกอำนาจศาลต่อเมื่อไทยมีประมวลกฎหมายเรียบร้อยแล้ว แม้ว่าในระยะแรกรัฐบาลไทยพยายามจูงใจให้สหรัฐ

อเมริกาดำเนินการตามสนธิสัญญาที่รัฐบาลไทยได้ตกลงกับอังกฤษใน ค.ศ. 1909 แต่ทว่าไม่ประสบความสำเร็จ เพราะสหรัฐยืนยันความตั้งใจเดิมและย้ำว่าการยกเลิกสัญญานี้จะไม่เรียกสิ่งตอบแทนแต่อย่างใด และยังเห็นว่าสนธิสัญญากับอังกฤษ ค.ศ. 1909 เปรียบเสมือนการทดลอง¹ ส่วนรัฐบาลเยอรมันนั้น แม้ว่าจะยื่นขอเสนอเหมือนสหรัฐแต่คงมีสิ่งตอบแทนนั้น ทำให้รัฐบาลไทยเห็นว่าถ้าเยอรมนีไม่ยอมรับหลักการของฝ่ายไทยแล้ว การเจรจาขั้นพื้นฐานย่อมไม่บรรลุผล

เสนาบดีว่าการต่างประเทศมีความเห็นว่าการที่รัฐบาลเยอรมันเร่งรัดให้ที่ปรึกษากฎหมายชาวเยอรมันนั้น ควรจะได้พิจารณาแก่นักครั้งหนึ่ง เพราะถ้าพิจารณาถี่ถ้วนรอบคอบแล้ว รัฐบาลไทยจะได้ผลประโยชน์จากการรับที่ปรึกษากฎหมายชาวเยอรมันในมาอยู่ในราชการไทย (Royal Service) ไม่จำเป็นต้องประจำกระทรวงใดกระทรวงหนึ่ง การหาทางออกของเสนาบดีว่าการต่างประเทศพอที่จะทำให้เห็นช่องทางในการเจรจากับเยอรมนีได้อีก

ในการเจรจากับเยอรมนีครั้งนี้ มีที่นาตั้งแถวกรมพระเทววงษ์โรประการ กับพระยาภักดียามไมตรี มีความเห็นขัดแย้งกัน ดังจะเห็นได้ว่าข้อเสนอใดที่พอจะตกลงกันได้ อย่างประนีประนอม กรมพระเทววงษ์โรประการก็โปรดให้ตกลงตามนั้นเพื่อให้บรรดาคณะหมาย แต่พระยาภักดียามไมตรีกลับเห็นว่ารัฐบาลไทยไม่ควรผูกพันกับข้อเสนอต่าง ๆ ของเยอรมนีจนเกินไป เพราะสิ่งที่สำคัญที่สุดคืออยู่ที่ว่าเยอรมนีเป็นฝ่ายเริ่มต้นเปิดการเจรจาโดยที่ฝ่ายไทยมิได้ขอรองแต่อย่างใด ยิ่งไปกว่านั้น อาจเป็นการแสดงให้เห็นถึงฐานะทางการเมืองที่ค่อนข้างจะมั่นคงพอที่จะทำให้รัฐบาลไทยจะพิจารณาแก้ไขสนธิสัญญากับมหาอำนาจใดก็ได้ หรืออาจพิจารณาได้ว่ากรณีที่เยอรมนีเป็นคู่แข่งของอังกฤษและฝรั่งเศสในทุกวิถีทาง เห็นว่าสองประเทศดังกล่าวใดก้าวหน้าไปมากแล้วในการแก้ไขสนธิสัญญากับไทยจึงต้องการ

¹ กบส. กค. 3.2.2 บันทึกพระยาภักดียามไมตรี พูกกับ ม.พอนบุรี ว่าด้วยความคิดที่จะแก้สัญญาเยอรมัน 16 สิงหาคม พ.ศ. 2456

ที่จะหาความดีความชอบจากรัฐบาลไทยบ้าง ด้วยเหตุนี้รัฐบาลเยอรมันจึงได้ย่ำความตั้งใจว่าเยอรมันต้องการ เลิกอำนาจศาลกงสุลโดยปราศจากเงื่อนไข แต่ได้ยืนยันในความตั้งใจเดิมที่ว่าไทยจะต้องมีประมวลกฎหมายและมหาอำนาจอื่น ๆ ทั้งหมดโดยยกเลิกเรียบรอยแล้ว ขอเสนอใหม่ของเยอรมันนี้ โยนสติให้เห็นว่าเยอรมันมิได้เป็นผู้เสียสละอย่างแท้จริง ด้วยเหตุผลที่ว่าหากไทยมีประมวลกฎหมายเรียบรอยแล้ว ก็สามารถนำมาต่อรองกับมหาอำนาจอื่น ๆ ได้อย่างมั่นใจ เพราะพื้นฐานของการมีอำนาจศาลอื่นไม่ชอบธรรมนั้น เกิดจากความล่าช้าของกฎหมายไทย และในข้อที่ว่าจะต้องใหม่มหาอำนาจอื่นยกเลิกอำนาจศาลกงสุลก่อนนั้น แสดงให้เห็นว่าเยอรมันจะไม่ยอมแพ้เปรียบมหาอำนาจอื่นเป็นอันขาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งอังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งเป็นคู่แข่งทางเศรษฐกิจและการเมืองของเยอรมันในแทบทุกส่วนของโลก ขอเสนอดังกล่าวจึงเป็นเครื่องหมายว่าการเจรจาครั้งต่อไปจะต้องมีปัญหาเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ

ในเวลาต่อมา อัครราชทูตเยอรมันได้ยื่นขอเสนอใหม่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการยืนยันในข้อเสนอที่ผ่านมาแล้ว แต่มีบางข้อที่แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลเยอรมันต้องการให้การยกเลิกอำนาจศาลกงสุลเป็นเรื่องมีคุณค่าพอที่รัฐบาลไทยจะตอบแทนกับการได้รับเสรีภาพทางการศาล ขอเสนอใหม่ที่น่าสนใจซึ่งน่าจะมีทั้งผลดีและผลเสีย คือการที่อัครราชทูตเยอรมันจะขอให้ชาวเยอรมันรวมทุนกัน 50 ล้านบาท มาลงทุนประกอบกิจการในประเทศไทย¹ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า จะเข้ามาดำเนินการทันที หากแต่จะส่งผู้เชี่ยวชาญเข้ามาสำรวจสิ่งแวคลอมและวัตถุดิบก่อน แล้วจะระบุมูลค่าประสงค์ภายหลัง ในข้อนี้ถ้าหากพิจารณาทางด้านการเมืองแล้วก็จะพบว่ากรณีมหาอำนาจหนึ่ง เข้ามามีหุ้นส่วนประกอบกิจการอยู่ในประเทศไทยเป็นจำนวนมากแล้ว อาจจะคลี่คลายกลายเป็นปัญหาทางการเมืองในที่สุด แต่ถาพิจารณาในด้านเศรษฐกิจแล้วถาการลงทุน 50 ล้านบาท ครั้งนี้เป็นไปได้ ก็เท่ากับว่าเป็นการเปิด

¹ กบส. กต. 3.2.2 บันทึกคำสนทนาระหว่างพระยาภิบาลยาณไมตรี กับ แฮร์ ฝอน บรี วันที่ 19 กันยายน ค.ศ. 1913

โอกาสให้มีการวางจ้างและการลงทุนภายในประเทศ ซึ่งจะทำให้ฐานะทางการคลังมีสภาพ
ที่น่าพอใจยิ่งขึ้น แต่อย่างไรก็ดี พระยากัดยาตไมตรีโคปฏิสทร เรื่องนี้ค่อนข้างเด็ดขาด อาจ
จะเป็นเพราะว่าต้องการหลีกเลี่ยงข้อผูกมัดทางการเมืองเป็นประการสำคัญ สำหรับที่ปรึกษา
กฎหมายชาวเยอรมันนั้น พระยากัดยาตไมตรีมีความเห็นพ้องต้องกับกรมพระเทววงษ์โร
ประการว่าอาจรับได้เพียงคนเดียวเท่านั้น โดยอธิบายเพิ่มเติมว่า ที่ปรึกษากฎหมายชาว
เยอรมันนี้ ไม่จำเป็นจะต้องเป็นที่ปรึกษาเฉพาะในคดีที่คู่กรณีเป็นคนในบังคับเยอรมันเท่านั้น
อาจจะเป็นคนในบังคับชาติอื่น ๆ ก็ได้ เช่นเดียวกับที่ปรึกษากฎหมายชาวอังกฤษและฝรั่งเศส
โคปฏิสทรมา อันที่จริงในทางทฤษฎีแล้ว รัฐบาลไม่ยอมรับหลักการที่จะให้ที่ปรึกษากฎหมาย
และคู่กรณีเป็นคนชาติเดียวกัน แต่ในทางปฏิบัติแล้ว เรื่องนี้มักจะเกิดขึ้นเสมอ ๆ¹

จากการเจรจาครั้งนี้ แสร ฟอน บูรี โคตังขอสังเกตว่า ฝ่ายไทยไม่มีความ
กระตือรือร้นในการที่จะแก้ไขสนธิสัญญาแต่อย่างใด ทั้งนี้เพราะข้อเสนอทั้งหลายเหล่านั้น
เกือบจะถูกปฏิเสธอย่างสิ้นเชิง

การที่เยอรมนีพยายามเสนอขอคัดค้านแต่ดังกล่าวมาแล้วนั้น สำหรับรัฐบาลเยอรมัน
แล้วพิจารณาว่าเป็นเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่งไม่สมควรจะถูกปฏิเสธในขณะที่รัฐบาลไทย
พิจารณาว่าข้อเสนอของรัฐบาลเยอรมัน ล้วนแต่ผูกมัดมากเกินไป เช่นขอที่ว่าให้วางจ้างที่
ปรึกษากฎหมายชาวเยอรมันประจำกระทรวงยุติธรรมนั้น ถ้ารัฐบาลไทยยอมรับโดยปราศจาก
ข้อแม้แล้ว ก็จะเป็นแบบอย่างสำหรับชาติอื่น ๆ ที่จะแก้ไขสนธิสัญญา ซึ่งจะทำให้กระทรวง
ยุติธรรมเต็มไปด้วยที่ปรึกษานานาชาติ ความสับสนและความขัดแย้งย่อมจะหลีกเลี่ยงได้ยาก
อีกประการหนึ่ง การที่เยอรมนีเห็นว่าการเรียกร้องนี้เป็นเรื่องเล็กน้อย เพราะเยอรมนีได้
ทราบมาว่าในการตกลงระหว่างอังกฤษกับไทยในเรื่องอำนาจศาลกงสุลและคนในบังคับใน
ค.ศ. 1909 นั้น รัฐบาลไทยต้องชดเชยอังกฤษในราคาแพง นั่นคือ ยกวรรคตัน ตรังกานู
ไทรบุรี และปะดิสให้อังกฤษ

¹ กบส. กต. 3.2.2 เรื่องเดียวกัน (19 กันยายน 1913)

การเสีย 4 รัฐมลายูเพื่อแลกกับอธิปไตยทางการศาล ตามความเข้าใจของ แอร์ ฟอน บุรี นั้น พระยากัดยาตไมตรีได้ชี้แจงอย่างละเอียดถึงข้อผูกพันในปฏิญญาลับ ค.ศ. 1897 ที่ทำให้อังกฤษมีอิทธิพลเหนือดินแดนตั้งแต่ใต้คาบสมุทรตะพานลงไปจนจรดรัฐมลายูของไทย เพราะฉะนั้นสิ่งตอบแทนที่ไทยได้รับคือการปลดปล่อยภาระอันยิ่งใหญ่ให้หลุดพ้นจากดินแดนเหล่านั้น หากใช่เป็นการแลกเปลี่ยนกับอำนาจศาลไม ในเรื่องนี้พระยากัดยาตไมตรีได้แสดงหลักฐานให้ แอร์ ฟอน บุรี เข้าใจในเรื่องนี้อย่างแจ่มชัดควย ในขณะที่เกี่ยวกับพระยากัดยาตไมตรีต้องการยาให้กรมพระเทววงษ์โรประการและอักรราชทูตเยอรมันเข้าใจว่า รัฐบาลไทยสามารถเจรจากับเยอรมนีได้สำเร็จโดยปราศจากการแลกเปลี่ยนในราคาแพงดังกล่าวดแล้ว ผลที่ได้จากการเจรจาครั้งนี้ก็ประมาณคามิได้ เพราะประการแรกจะเป็นผลทางจิตใจที่จะทำให้มหาอำนาจอื่น ๆ ตระหนักถึงความสำคัญของเรื่องนี้ ประการที่สองจะทำให้ไทยหลุดพ้นจากข้อผูกมัดต่าง ๆ ในสนธิสัญญา 1862 อย่างสิ้นเชิง ซึ่งจะยังผลนานาประการแก่ไทย

อย่างไรก็ดี พระยากัดยาตไมตรีได้ขอความเห็นจากกรมพระเทววงษ์โรประการและแอร์ ฟอน บุรี ไปพร้อม ๆ กันในการที่จะหาช่องทางในการเจรจาครั้งต่อไป โดยมีข้อเสนอแนะสำหรับเยอรมนีว่าเพื่อให้การแก้ไขปัญหานี้ลุล่วงไปด้วยดี รัฐบาลเยอรมันควรจะ

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำเนืตามสนธิสัญญาที่รัฐบาลไทยได้ตกลงกับรัฐบาลเดนมาร์กใน ค.ศ. 1913 ข้อ 10¹ แต่ถ่ารัฐบาลเยอรมันยังไม่ใจุ่ ยังต้องการระบุเกี่ยวกับที่ปรึกษากฎหมายควยแล้ว รัฐบาลเยอรมันควรจะให้ความสนใจต่อสนธิสัญญาระหว่างไทยกับญี่ปุ่น ค.ศ. 1898 ซึ่งได้ระบุงการยอมแก้ไขเกี่ยวกับอำนาจศาล แมวว่าจะเป็นเพียงขอเสนอแนะแต่ก็เป็นสิ่งที่นายอมรับอย่างยั้งถึงแมวว่า แฮร์ ฟอน บุรี จะเห็นควยกับขอแมของฝ่ายไทย แต่รัฐบาลเยอรมันก็มีไคมีทำที่ว่าจะผอนปรนขอเสนอแต่อยางไค เพราะขอเสนอใหม่คือรัฐบาลเยอรมันยั่นยั่นจะไค แฮร์ ฟอน บุรี ลงนามในสนธิสัญญากับไทยเหมือนกับสนธิสัญญาที่ไทยได้ตกลงกับอังกฤษใน ค.ศ. 1909 ทุกประการ ไคตองสงสัยเลยวว่า เยอรมันยั่งคงตองการไคมีการวำจางที่ปรึกษากฎหมายชาวเยอรมันอยุ่ในั่นเอง

1

ข้อ 10

คนชาวเมืองแฉคนในมังกัับเดนมากจะมีอำนาจแลผลประโยชน์เสมอเหมือนกับคนพลเมืองตลอดทัวไปในพระราชอาณาจักรสยามมีเป้นคนวว่า อำนาจในที่ดิน อำนาจในการที่จะอยุ่อาไศรย แลอำนาจที่เหี่ยวไปไค

คนในมังกัับเดนมากจะตองยกเวนจากการเกณฑ์รับราชการฝ่ายทหารบกแลทหารเรือแลเวนจากการที่จะตองมังกัับฎาเกณฑ์ไคออกเงินไคทูกัยมฎาเงินชวยในการทหาร

บริษัทจำกัดสินใจ แลบริษัทฎาทางหุนสวนอยางอื่น ๆ เพื่อประโยชน์การค้าชวยฎาการงานไคแรง ฎาไคเงินที่ไคมีอยุ่แล้ว ฎาจะมีขึ้นตอไปตามกฎหมายของประเทศที่ทำสัญญาไคฝ่ายไคฝ่ายหนึ่งก็ไค ยอมไคกระทำการในดินแดนของประเทศอีกฝ่ายหนึ่งไคตามอำนาจของบริษัท ฎายอมไคเป้นคูกความฝายใจทกฎาจำเลยไคในศาล ตามกฎหมายของประเทศอีกฝ่ายหนึ่งนั่น

ข้อสัญญาที่กล่าวมาในวรรคนานัี้ ไคเก็ยชองกับขอปัญหาที่จะวำควยบริษัทฎาทางหุนสวนทงชั้นในประเทศฝ่ายหนึ่งในสองประเทศนัี้แล้ว จะอนุญาตไคทำกิจธุระฎาการงานในประเทศอีกฝ่ายหนึ่ง ฎาไมอนุญาตนัั้น เพราะวำการอนุญาตอยางนัี้ยอมคงเป็นไปตามกฎหมายแลขอมังกัับที่ออกประกาศ ฎาตั้งไว้ในประเทศทังสองฎาในอาณาเขตรสวนไค ๆ ในประเทศทังสองฝายนัั้นทุกประการ

การเจรจาที่ดำเนินไปอย่างช้า ๆ และค่อนข้างตึงเครียดในบางคราวได้หยุดชะงักไประยะหนึ่ง อาจจะเป็นไปได้ว่ารัฐบาลเยอรมันกำลังเฝ้าดูปฏิกิริยาของรัฐบาลไทยอยู่ในขณะเดียวกันพระยาภักดียางไมตรีก็มั่นใจว่าการประมวลกฎหมายจะสำเร็จทัน โดยที่มีกองเจรจากับเยอรมนีอีกต่อไป ก็เป็นเวลาเดียวกันที่รัฐบาลเยอรมันเริ่มไม่ไว้วางใจในท่าทีของไทย จึงได้เปิดการเจรจาขึ้นอีกครั้งหนึ่งในวันที่ 25 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1914 โดยที่อัครราชทูตเยอรมันได้ดำเนินตามแผนการใหม่ ตามคำสั่งของรัฐบาลเยอรมันที่ว่าขอแม่เด็มนั้นเยอรมันจะยอมยกเด็กอำนาจศาลต่อเมื่อได้มีประมวลกฎหมายเรียบร้อยแล้ว และเมื่อมหาอำนาจอื่น ๆ ได้ยอมยกเด็กเรียบร้อยแล้ว ขอเสนอใหม่ก็คือเยอรมนีจะยอมยกเด็กอำนาจศาลสูงสุดเมื่อฝรั่งเศสหรือสหรัฐอเมริกายกเด็กอำนาจศาลไว้เรียบร้อยแล้ว¹ แฮร์ฟอน บรี ได้ยืนยันว่าคำสั่งฉบับนี้ ได้รับการตรวจทานอย่างถี่ถ้วนและพบวาระรัฐบาลได้เจาะจงใช้คำว่าหรือ (or) ไม่ใช่และ (and) อย่างแน่นอน ~~แต่~~จะเป็นไปได้ว่าเหตุผลที่เยอรมนีต้องการให้ฝรั่งเศสยกเด็กก่อนนั้น เพราะเป็นที่เข้าใจว่ารัฐบาลฝรั่งเศสไม่ยอมยกเด็กง่ายๆ โดยปราศจากขอเรียกร้องซึ่งรัฐบาลเยอรมันจะเอาแบบอย่างใด หรือรัฐบาลเยอรมันต้องการจัดอำนาจทางการเมืองของฝรั่งเศสในไทยโดยทางอ้อม ถึงแม้จะไม่มีผลโดยตรงต่อเยอรมนี แต่อาจจะมีผลทางจิตใจ สำหรับสหรัฐอเมริกานั้น การเจรจาที่ผ่านมาพอที่จะเห็นรูปร่างว่าการเจรจาในเรื่องนี้คงจะดำเนินไปอย่างยุติธรรมและมีเหตุผลที่สุด เพราะสหรัฐมิได้เรียกร้องค่าตอบแทนแต่อย่างใด แต่คงจะต้องใช้เวลาไม่น้อยทีเดียว โดยนับนี้จึงดูเหมือนว่ารัฐบาลเยอรมันต้องการยกเด็กอำนาจศาลสูงสุดอย่างช้าที่สุดโดยมีค่าตอบแทนหรืออย่างช้า ๆ แต่ยุติธรรมที่สุด นอกจากขอแม่คังกล่าวแล้ว เกี่ยวกับตัวสนธิสัญญาที่จะตกลงกันนั้น รัฐบาลเยอรมันเร่งรัดว่าจะต้องดำเนินตามสนธิสัญญาที่ไทยทำกับอังกฤษใน ค.ศ. 1909 โดยเปลี่ยนข้อความที่ระบุไว้ว่าที่ปรึกษาชาวยุโรป (European Adviser)

¹ กบศ. กต. 3.2.2 บันทึกคำสนทนาระหว่างพระยาภักดียางไมตรีกับแฮร์ฟอน บรี วันที่ 25 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1914

เป็นที่ปรึกษาชาวเยอรมัน (German adviser)

ในการเจรจาครั้งนี้ แฮร์ ฟอน บุรี โดยยกเรื่องการวางสายเคเบิลในเขตแดนของไทยขึ้นมาเจรจาอีกครั้งหนึ่ง โดยยั่วว่าเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในกรณีที่ยเยอรมันไม่สามารถรักษาสถานการณ์ทางการเมืองในไทยไว้ได้ ขอร้องของ แฮร์ ฟอน บุรี คงจะก่อให้เกิดความไม่ไว้วางใจในท่าทีของเยอรมันเป็นอย่างมาก รัฐบาลไทยจึงปฏิเสธเรื่องนี้อีกครั้งหนึ่ง อย่างไรก็ตาม แฮร์ ฟอน บุรี ได้ขอคำมั่นสัญญาจากรัฐบาลไทยว่าจะต้องปฏิเสธการร้องขอเช่นเดียวกันกับรัฐบาลอื่น ๆ ด้วย จะเห็นได้ว่าการวางสายเคเบิลนี้ในทางปฏิบัติแล้วจะก่อประโยชน์ทางด้านการสื่อสารอย่างมาก แต่อย่างไรก็ดี การที่เยอรมันเคยขอวางสายเคเบิลใน ค.ศ. 1908 และอังกฤษได้มีปฏิกิริยาโต้ตอบด้วยการหยิบยกปัญหานี้ขึ้นหารือกับกรมพระเทววงษ์โรประการ จนในที่สุดรัฐบาลไทยต้องปฏิเสธว่าไม่เคยคำนึงถึงเรื่องนี้มาก่อน แต่อย่างไรก็ดี การขอวางสายเคเบิลครั้งนี้ ได้ทำความตื่นตัวให้กับมหาอำนาจอื่น ๆ ที่ระแวงว่าการวางสายเคเบิลจะเป็นการแสวงหาประโยชน์ระหว่างไทยกับเยอรมนี¹ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนายโอโตจิโร ซาสานโน (Otojiro Sasano) เลขาธิการทูตญี่ปุ่นประจำกรุงเบอร์ลินได้แสดงความสนใจอย่างมากมาย ถึงกับส่งจดหมายฉบับขอทราบข้อเท็จจริงในเรื่องนี้จากหม่อมเจ้าไตรทศประพันธ์² อัครราชทูตไทยประจำกรุงเบอร์ลิน แต่ก็ได้รับการปฏิเสธว่าชาวนีไม่มีมูลความจริงแต่อย่างใด ในขณะที่เดียวกันพระยาภักดีฉายไมตรีได้รายงานเรื่องนี้ให้รัฐบาลอังกฤษและฝรั่งเศสทราบเพื่อป้องกันการใช้ใจมืด ซึ่งจะเป็นอุปสรรคต่อความสัมพันธ์อันดี

¹ กบส. กต. 3.2.2 บันทึกคำสนทนาระหว่างพระยาภักดีฉายไมตรีกับ แฮร์ ฟอน บุรี วันที่ 18 มีนาคม ค.ศ. 1914 หมายเหตุ

² กบส. กต. 3.2.2 ที่ 20/781 หม่อมเจ้าไตรทศประพันธ์ กราบทูลพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระเทววงษ์โรประการ, 24 มิถุนายน พ.ศ. 2457

ความตั้งใจเดิมของการเจรจา เพื่อต้องการยกเลิกอำนาจศาลกงสุลเท่านั้น แต่เมื่อหัวข้อของการเจรจาได้ขยายตัวและครอบคลุมไปหลายเรื่อง ทำให้พระยากัดยาชน ไมตรี เห็นว่าควรจะมีข้อตกลงใหม่ทั้งหมด นั่นคือ การเจรจาเพื่อทำสนธิสัญญาใหม่แทนสนธิสัญญาเก่า ค.ศ. 1862¹ ซึ่ง แอร์ ฟอน บุรี เห็นชอบด้วยที่จะนำความคิดนี้เสนอต่อรัฐบาลเยอรมัน โดยมีข้อแม้ว่าคนในบังคับเยอรมันจะต้องได้รับสิทธิและการปฏิบัติเท่าเทียมกับคนในบังคับชาติอื่น ๆ

การเจรจาที่ตามมาแล้วนั้น แมว่าจะเป็นการเจรจาส่วนตัว แต่ต่างฝ่ายต่างก็ได้รับคำสั่งจากรัฐบาล ซึ่งกรมพระเทววงษ์วโรประการ เห็นว่าการเจรจากรังนี้เป็นเพียงการพูดจาตาม (pourparler) เท่านั้น ยังมีได้มีการปรึกษาหารืออย่างเป็นทางการ² (no formal negotiations) แมว่า แอร์ ฟอน บุรี เข้าใจว่าเรื่องนี้คงจะตกลงกันได้ไม่ยากนัก แต่รัฐบาลไทยเห็นว่าเรื่องนี้คงจะต้องใช้เวลานานพอสมควร

การเจรจาอย่างไม่เป็นทางการเต็มไปด้วยอุปสรรค เพราะการเอาโรคเอาเปรียบของรัฐบาลเยอรมัน ทำให้การเจรจาต้องยืดเยื้อออกไปอีก ซึ่งถ้าพิจารณากันอย่างจริงจัง ก็อาจจะพบว่าหาที่อันแข็งแกร่งของไทยจะทำให้การเจรจาเพื่อแก้ไขสนธิสัญญาทั้งหมด (general revision) ประสบความสำเร็จในที่สุด อย่างไรก็ตามก็ จะเห็นได้ว่าการที่เยอรมนียืนยันในข้อแม้เดิมซึ่งค่อนข้างเอาเปรียบไทยอย่างใหญ่หลวงนี้ เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเห็นช่องทางอย่างหนึ่งที่จะยกเลิกสัญญาทั้งหมด ด้วยการแสดงความเป็นกลาง เขาข้างฝ่ายสัมพันธมิตรประกาศสงครามกับเยอรมนีในสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง

¹ กบส. กต. 3.2.2 Letter. Kalyan to Prince Devawongse, April 2, 1914

² กบส. กต. 3.2.2 กรมพระเทววงษ์วโรประการ กราบทูลพระเจ้าพี่ยาเชอ กรมหลวงปราจิณกิติบดี ราชเลขานุการ ที่ 294/13391 วันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2456